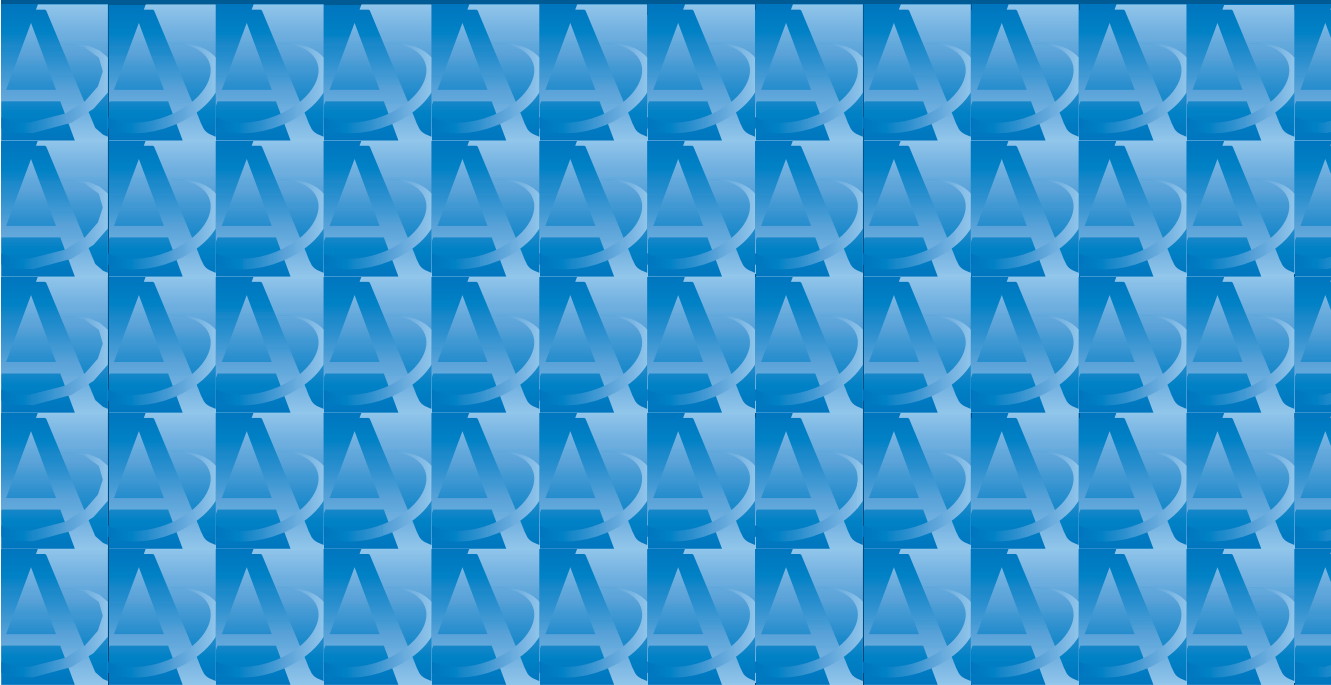

Gunnel Knubb-
Manninen (red.)

Grundtryggheten och behovet av stöd i skolan

Publikationer från Rådet för utbildningsutvärdering 12

Grundtryggheten och behovet av stöd i skolan

Gunnel Knubb-Manninen (red.)

BESTÄLLNINGAR OCH FÖRFRÅGNINGAR:

Sekretariatet för utbildningsutvärdering

Avdelningssekreterare Maritta Leinonen

PB 35

40014 Jyväskylä universitet

tel. (014) 260 4685

e-post: maritta.leinonen@eval.jyu.fi

www.edev.fi

© Författarna och Rådet för utbildningsutvärdering 2005

Omslag: Martti Minkkinen

Ombrytning: Taittotalo PrintOne, Helsingfors 2005

ISSN 1795-0155 (tryckt)

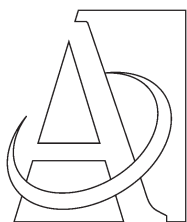
ISSN 1795-0163 (pdf)

ISBN 951-39-2211-1 (tryckt)

ISBN 951-39-2212-X (pdf)

Jyväskylä universitetstryckeriet

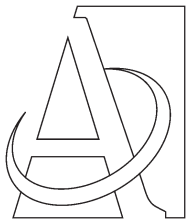
Jyväskylä 2005

Innehåll

Förord	7
Grundtrygghet, elevvård, stöd- och specialundervisning i den grundläggande utbildningen i landet – en sammanfattande bedömning <i>Esko Korkeakoski</i>	9
Grundtrygghet, elevvård, stöd- och specialundervisning i den svenskspråkiga grundläggande utbildningen jämfört med den finskspråkiga <i>Gunnel Knubb-Manninen</i>	25
Den svenskspråkiga specialundervisningen i jämförelse med specialundervisningen i hela landet <i>Ulla Lahtinen & Kristina Ström</i>	37
Grundtrygghet, elevvård, stöd- och specialundervisning på Åland jämfört med situationen i hela landet <i>Gunnel Knubb-Manninen</i>	47
Behovet av specialundervisning i de svenskspråkiga gymnasierna <i>Jouko Mehtäläinen & Gunnel Knubb-Manninen</i>	53
Författarförteckning	60

Förord

Föreliggande rapport utgör resultatet av Rådets för utbildningsutvärdering första utvärderingsprojekt. Undervisningsministeriet gav i maj 2004 rådet i uppdrag att utreda grundtryggheten samt elevvården och special- och stöd-undervisningen i den grundläggande utbildningen samt behovet av specialundervisning i gymnasiet. Syftet var att samla in information till underlag för en redogörelse till riksdagen.

Syftet med denna utvärdering är alltså i främsta rummet att tjäna beslutsfattandet på nationell nivå. Utvärderingen baserar sig på å ena sidan förefintliga statistiska data och forskningsresultat med relevans för temat och å andra sidan en enkät till alla skolor inom den grundläggande utbildningen och en enkät till alla gymnasier. I såväl planeringen som utvärderingen av temat har en grupp bestående av sakkunniga från olika organisationer inom utvärderingsnätverket deltagit. Evalueringscentret vid Helsingfors universitet har haft hand om den elektroniska datainsamlingen. Utvärderingssekreteriatet har bearbetat data och rapporterat resultaten. Utvärderingsgruppen har diskuterat och kommenterat resultaten. Det är alltså utvärderingsgruppen bestående av sakkunniga på området som ansvarar för de värderande slutsatserna.

I enlighet med undervisningsministeriets uppdrag och utvärderingsrådets strategiska linjer har den svenskspråkiga utbildningen granskats skilt för sig

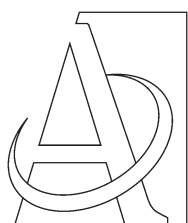
och jämförts med den finskspråkiga utbildningen. Föreliggande rapport har två funktioner. Dels presenteras huvudresultaten av utvärderingen inklusive utvärderingsgruppens rekommendationer på svenska för den svenska befolkningen dels presenteras specifika analyser av situationen inom Svensk Finland jämförd med det övriga landet.

Gunnel Knubb-Manninen

huvudplanerare för den svenskspråkiga utbildningen

Rådet för utbildningsutvärdering

Esko Korkeakoski

Grundtrygghet, elevvård, stöd- och specialundervisning i den grundläggande utbildningen i landet – en sammanfattande bedömning¹

Genom nationella och internationella utvärderingar finns det en relativt klar bild av prestationerna i den obligatoriska skolan i Finland. Både i Finland och särskilt utanför landets gränser frågas det allt oftare vad de finländska ungdomarnas goda inlärningsresultat beror på. Skolbesökarnas intresse riktar sig särskilt mot skolornas verksamhet och resurser. Grundtrygghet i utbildningen, special- och stödundervisning samt elevvård är alla närvarande i den miljö där resultaten uppkommer. Det som bildar kärnan i skolans verksamhet är trots allt det som ur olika elevers perspektiv sker i pedagogisk interaktion. De objekt som har utvärderats i detta hänseende finns inom det skikt som omger skolans kärnverksamhet, dvs. de förutsättningar och ramar inom vilka inlärningsresultaten uppstår. Utvärderingens synvinklar är de nationella kriterierna, dvs. jämlikhet i utbildningen, tillgången på utbildning och kvaliteten på utbildningstjänsterna.

Informationen och slutsatserna i denna artikel bygger på enkätmaterial för utvärderingen, Utbildningsstyrelsens utvärderingar (1995–2004), material från Statistikcentralen (material tillgängligt på webbplatsen), in-

---

¹ Översatt av Lena Engblom

formation i Stakes enkäter om skolhälsovård och information i delrapport tre om denna utvärdering (fördjupade artiklar). Dessutom har även annan forskningsinformation som belyser objekten använts. En förteckning över använda källor finns i delrapport två (Bakgrund och resultat). Tidigare utvärderings- och forskningsinformation har rapporterats i synnerhet i kapitel 3.1 i den nämnda rapporten.

De sammanställda bedömningsnivåerna på skalan 1–5 (svag, försvarlig, nöjaktig, god, utmärkt) som presenteras i kapitel 1.2 i resultatrapporten har använts vid bedömningen av resultaten. Heltäckande och aktuell information enligt kriterierna för uppdraget har inte varit tillgänglig om alla utvärderingsobjekt och därför har objekten i tillämpliga delar bedömts enligt den nämnda sammanställningen. Nivån på de nationella inlärningsresultaten har i allmänhet fått bedömningen medelmåttig till god, vilket i skolvitsord (4–10) innebär vitsorden 6–8. Inom den grundläggande utbildningen har inlärningsresultaten oftast bedömts som medelmåttiga eller nöjaktiga. Det är emellertid mer komplicerat att bedöma servicenivån eftersom informationen som materialet ger inte är jämförbar från objekt till objekt och ofta är både kvantitativ och kvalitativ. Av denna orsak är det av primär betydelse hur enig utvärderingsexperternas syn på objektens situation är. Alla experter som har deltagit i utvärderingen har erbjudits tillfälle att ta ställning till följande bedömningar.

Utvärdering av grundtryggheten i utbildningen

Grundtryggheten kan anses hålla en relativt god nivå inom den grundläggande utbildningen. Nästan alla barn i Finland (99,7 %) går i grundskola. Åren 1999–2004 har det totala antalet klagomål, besvär och anhållanden om rättelse av elevbedömningar till länsstyrelserna ökat, men det sammanlagda antalet var fortfarande ganska lågt (387) i hela landet år 2004. Under motsvarande tid gjordes endast 15 anhållanden om rättelse av bedömning i hela landet. Skillnaderna var små från län till län i fråga om förutsättningar för och möjligheter till inläring. Skillnaderna mellan olika typer av kommuner var något större. Skillnaderna mellan olika objekt kommer bäst fram om de studeras per landskap, kommun eller skola. Många av skillnaderna har trots allt naturliga orsaker. Till exempel kan inte en liten skola i glesbygden tillhandahålla elevvårdstjänster på samma sätt som en stor skola i huvudstadsregionen. Den sammanhängande grundläggande utbildningen i

den form den har i skolor med årskurserna 1–9 avviker på basis av objekten i denna utvärdering dock inte i genomsnitt från situationen i skolor med andra årskurser.

Tillgången på grundläggande utbildning

Den fysiska tillgången på grundläggande utbildning är god. En allt mindre andel av eleverna inom den grundläggande utbildningen bor längre bort än fem kilometer från sin skola, vilket beror på migration och flyttning närmare tätorter. År 2003 bodde 94 procent av eleverna i årskurs 1–6 och i genomsnitt 78 procent av eleverna i skolor med årskurserna 7–9 på högst fem kilometers avstånd. Läsåret 2003–2004 fanns det till exempel i Lapplands län 32 elever med en skolväg inklusive väntetider som överskred den tillåtna gränsen i lagen. På grund av skolindragningar har den fysiska tillgången på undervisning försämrats för en liten minoritet, men förbättrats för majoriteten till följd av flyttningsrörelsen. Den rådande trenden med många skolor som dras in (grovt räknat cirka 80–100 per år) och större medelstorlek på skolorna fortsätter med fart under hela innevarande decennium.

Medelstorleken på grupperna inom den grundläggande utbildningen (cirka 18 elever) och den genomsnittliga maximistorleken (cirka 23 elever) är som helhet sett och i delgrupperna (skolor med årskurserna 1–6, 7–9 eller 1–9) rimlig och även de enskilda skolorna har relativt sällan grupper med fler elever än 32 (i detta material i totalt 24 kommuner). Den största rapporterade storleken på en grupp var 43 elever. Motsvarande variation på undervisningsgruppens storlek är 7–10 elever i specialskolorna. När skolornas medelstorlek ökar, växer också medelstorleken konsekvent på undervisningsgrupperna. Även storleken på undervisningsgrupperna i skolor med årskurserna 1–9 inom den grundläggande utbildningen är relativt homogen i förhållande till storleken på grupperna i andra skolor.

För inlärningsförutsättningarna samt kvaliteten och tillgången på undervisning är det betydelsefullt om inlärningsresultaten förbättras när storleken på grupperna minskar. Lagen om grundläggande utbildning förutsätter undervisningsgrupper där målen i läroplanen kan nås. Finländska undersökningar har inte entydigt visat hur storleken på undervisningsgruppen påverkar inlärningsresultaten. Ett särskilt bekymmer i stora undervisningsgrupper är hur väl de s.k. begåvade eleverna och de stödbehövande eleverna når de läroplansenliga målen i förhållande till sina förutsättningar.

Internationell forskning visar oftare än finländsk forskning att inlärningsresultaten i mindre undervisningsgrupper oftare är bättre än i stora grupper. Barn från hem som har det sämre ställt ekonomiskt och socialt konstateras ha större nytta än andra av små grupper. En tillräckligt liten klass medger också en mångsidigare undervisning med beaktande av elevernas förutsättningar. Minskade grupper påverkar inlärningsresultaten om den pedagogiska interaktionen i gruppen samtidigt förändras. Gruppstorlekarnas samband med olika mål för inläring i olika inlärningsmiljöer bör undersökas mer ingående på nationell nivå.

Undervisning enligt läroplanen

Undervisningen är läroplansenlig om kriterierna för den är det stadgade minimiantalet för veckotimmar eller läroämnen. Skillnaderna i dessa timantal är små från län till län. I allmänhet överskrider timantalen miniminivån en aning i den grundläggande utbildningen, men i årskurserna 7–9 ligger antalet timmar nära miniminivån. Ofta påverkar den aktuella skolans s.k. timresurs undervisningens omfattning. En jämförelse av timresurserna i skolor av samma storlek i olika kommuntyper visar att skolorna i tätortskommunerna får mindre resurser än andra.

Timantalet för läroämnen (modersmål/litteratur) varierar knappt alls enligt län eller skolans storlek men variationen är större mellan kommunerna och skolorna. Om man endast ser till hur väl läroplanen följs i den dagliga undervisningen är genomsnittsläget dock på sin höjd tillfredsställande. En orsak till detta är att läromedlen styr den dagliga undervisningen mer än de officiella läroplanerna. Dessutom används ibland läroböcker med en målsättning som avviker från läroplanen och vad som är tänkt i den. Forskningen och utvärderingen gällande bristen på överensstämmelse mellan läromedel och läroplaner är emellertid inte heltäckande. Det finns ingen uppföljning av hur väl målen med läroböckerna stämmer överens med innehållet i dem i förhållande till grunderna i läroplanen. Skolornas läroplansprocesser har dock överlag bidragit till att den officiella läroplanen följs i högre utsträckning. Ingående forskning om hela läroplanssystemets (nationellt och lokalt) förmåga att styra bör genomföras i det stadiet när grunderna för läroplanen för år 2004 har tagits i bruk i alla skolor.

På alla klasstadiet finns skillnader mellan läroböckerna till exempel i fråga om vilket innehåll som behandlas i matematik. Skillnaderna mellan

läroboksserierna i matematik är rentav så stora att de i viss mån äventyrar jämlik möjlighet till inläring för eleverna. I nationella utvärderingar av inlärningsresultat är måluppfyllelsen för grunderna för läroplanen i allmänhet tillfredsställande eller något därunder.

Enligt PISA-undersökningarna har prestationerna inom den grundläggande utbildningen varit högklassiga och jämna och nivån har till och med stigit från år 2000 till år 2003. Andelen elever med svaga kunskaper är i internationell jämförelse exceptionellt liten på alla kunskapsområden. Resultaten bygger dock inte på nationella läroplaner, utan på större förmåga till kunskap och inläring samt förmåga att förutse behovet av kunskaper i framtiden. Därför är PISA-resultaten inte ett bevis på att läroplanerna har genomförts framgångsrikt. PISA-resultaten visar dock att skolorna ger högklassig undervisning och att undervisningen koncentreras till det som är viktigt, men att den ofta också är oberoende av de officiella läroplanerna och styrsystemen (nationella och lokala) för dem. Varken PISA-resultaten eller de nationella inlärningsresultaten säger just någonting alls om hur målen för fostran i skolan uppfylls då man frågar om kunskapen om kognitiva läroämnen övergår till att utvärdera hur de andra av personlighetens delområden utvecklas. Till exempel har områdena socialt, emotionellt, etiskt och estetiskt växande knappast alls utvärderats nationellt. I detta avseende finns det mycket litet information om tillgången på läroplansenlig undervisning eller nivå.

Ett stöd för den läroplansenliga undervisningen är – åtminstone formellt – att cirka 90 procent av alla heltidsanställda lärare inom den grundläggande utbildningen är formellt kompetenta och cirka 76 procent av speciallärarna. Inom den allmänna utbildningen är kompetensbristerna otvivelaktigt störst när det gäller lärare i musik och bildkonst. I de svenskspråkiga skolorna saknar var femte lärare behörighet. De regionala variationerna är stora. Inom den svenskspråkiga undervisningen i huvudstadsregionen saknar var tredje lärare formell kompetens. Brister i kompetensen gör det svårare att genomföra läroplanen. Ofta har de lärare som saknar formell kompetens dock någon annan pedagogisk utbildning.

Fortbildningen, som heltidsanställda lärare har fått ganska mycket av varje år, bidrar till de finländska lärarnas generellt sett höga utbildningsnivå. Grovt räknat inriktas cirka en fjärdedel av lärarnas fortbildning på specialundervisning, elevvård eller elevhandledning. De genomsnittliga regionala skillnaderna är små gällande volymerna för lärarnas fortbildning även om

skillnaderna mellan kommuner och skolor samt lärare kan vara mycket stora. Eftersom permitteringarna av lärare åter har ökat efter de två senaste åren, äventyras både den läroplansenliga undervisningen och vissheten om en trygg studiemiljö i dessa kommuner.

Studiesociala förmåner

En granskning av de studiesociala förmånerna eller avgiftsfriheten inom den grundläggande utbildningen visar att situationen till största delen är god. En del av den utbildningsservice som klassas som avgiftsfri kommer dock endast upp till en tillfredsställande nivå eftersom ekonomiska möjligheter saknas när det gäller att skaffa eller utnyttja alla läroplansenliga eller i övrigt behövliga tjänster och nyttigheter. Vårdnadshavarna betalar inte läroböcker, skolmåltider och mycket sällan skolresor över fem kilometer, men för allt detta har man även använt stöd utanför skolan för att trygga nivån på servicen och att den fungerar eller så har man varit tvungen att vänta på sin tur att använda utrustning och material samt att ge avkall på mängd och kvalitet. Om det handlar om verksamhet utanför skolan (utflykter, studiebesök, simundervisning, lägerskolor osv.) har man tagit extern finansiering, frivilligt arbete eller annat stöd till hjälp när undervisningen har anordnats. Antalet klubbar anses vara otillräckligt. Servicen för skolmåltider och skolskjutsar håller god nivå.

Trygg studiemiljö

Merparten av skolorna har en trygg studiemiljö. I många skolor finns det dock hälsorisker och andra säkerhetsrisker i den fysiska miljön (bl.a. mögel, ventilation och trängsel). Skolorna har i allmänhet säkerhetsplaner (80 % av skolorna har t.ex. en plan för första hjälpen och 94 % har en plan för brandlarm) men en del av dessa saknas trots allt i vissa skolor – ju mindre skola, desto oftare förekommer brister. Planer för att skydda eleverna mot våld, mobbning och störningar finns i cirka 78 procent av skolorna. Denna plan finns i alla skolor på Åland.

Bland eleverna råkar fortfarande cirka 5–10 procent ut för återkommande mobbning. Några regionala skillnader finns knappast alls. Mobbning förekommer i något mindre omfattning i de lägre årskurserna. Största delen av mobbarna och offren är pojkar. En del av mobbningen observeras inte

i skolorna. Mobbningsens omfattning har varit oförändrad de tio senaste åren. Mobbningsituationen har varit fortsatt dålig trots alla åtgärder och all information. För att hantera detta behövs det både mer forskning och anvisningar för hur man kan ingripa mer målmedvetet i mobbningen.

Finländska skolelever trivs i allmänhet i skolan. Eleverna i de lägre årskurserna trivs bättre än de som går i de högre. Flickor trivs i sin tur bättre än pojkar. Då man utnyttjar och tolkar informationen i olika undersökningar är det möjligt att man samtidigt talar om dem som trivs i skolan eller tycker om att gå i skolan eller upplever skolgången som meningsfull. Därför varierar också resultaten i någon mån. Bland eleverna i skolornas årskurser 7–9 ställer sig cirka hälften kritiskt eller negativt till att gå i skolan. Andelen elever som inte tycker om att gå i skolan kan i de högre årskurserna uppgå till bara cirka 10 procent. Självutvärderingar bland eleverna, föräldrarna och lärarna visar att cirka 80 procent av skolorna har god arbetsro. Rektorer ansåg att stökiga elever störde arbetsklimatet i Finland i samma mån som i OECD-länderna i snitt. Attityderna och intresset gentemot skolgången och studierna i vissa ämnen återspeglas i trivseln, arbetsklimatet och arbetsron i skolan. Flickornas attityder gentemot studierna var mer positiva än pojkarnas i de flesta läroämnen.

Rektorerna och lärarna har en hög arbetsbelastning och arbetsmängden ökar. Ofta ökar den när en rektor får ansvaret för ledningen av flera skolenheter. Dessutom inriktas en stor del av en rektors dagliga arbete på annat än nyckeluppgifterna. Det blir knappt med tid över för den pedagogiska ledningen. Den ökade arbetsmängden för skolornas undervisningspersonal kan bli en risk när det gäller att nå målen för undervisningen och elevvården samt att åstadkomma en föredömlig och trygg studiemiljö. Eftersom skolenheterna blir större och rektorns arbete allt tydligare fokuserar på att leda och på att organisera en verksamhet med samarbetsnät inom många yrken, bör det satsas mer på rektorsutbildningen. Rektorsutbildningen bör inkluderas i lärarutbildningen.

Elevbedömning

I bedömningen av elever beaktas kraven på mångsidighet i bedömning av inläring och uppförande relativt enhetligt i hela landet. I tidigare utvärderingar har det framkommit skillnader mellan könen och även regionala skillnader när vitsord ges. Sämre vitsord kanske har höjts omotiverat eller

så har vitsordsskalan tillämpats allt för snävt i en del ämnen. Även andra mindre skillnader mellan elevernas vitsord och det nationella resultatet har rapporterats.

Utvärderingarna av nationella resultat i flera läroämnen tyder på att så mycket som var femte elev inte uppnår den minimala kunskapsnivå som förutsätts i den grundläggande utbildningen.

Enligt PISA 2003 håller de finländska 15-åringarnas kunskaper i matematik, naturvetenskaper, läsning och problemlösning rätt jämn kvalitet i internationell jämförelse. De finländska elevernas toppresultat berodde i synnerhet på att de svagare och medelmåttiga finländska eleverna presterade mycket bra resultat. Det konstaterades att den finländska skolans starka sidor är lärarna, den effektiva undervisningen och den jämna kvaliteten. Det råder ett visst mått av inkonsekvens mellan de nationella inlärningsresultaten som nämns ovan, PISA-resultaten (2003) och de vitsord som lärarna har gett. Även om skillnaderna i resultat kan bero på att olika innehåll betonas när indikatorerna utarbetas ger inkonsekvensen anledning till en närmare granskning av vad som orsakar skillnaderna.

Inom specialundervisningen lägger man på många sätt vikt vid en lyckad utvärdering av de individuella undervisningsplanerna (IP), men det finns alltför litet information om nivån på de individuella undervisningsplanerna och hur de verkställs eller följs i praktiken. Till exempel inom specialdagvården finns det skillnader mellan den officiella och den faktiska verksamhetsmodellen och det verkliga stödet avviker från de stödformer som rekommenderas av experterna. Nivån på IP samt hur de genomförs och utfaller bör även undergå en nationell, mångsidig utvärdering.

Externa utvärderingar utnyttjas alltför litet inom den grundläggande utbildningen – detta gäller i synnerhet resultaten av regionala och nationella utvärderingar men i viss mån även lokala (utförda av utbildningsanordnaren) utvärderingar. Den regionala variationen syns närmast som stora skillnader mellan landskapen i hur utvärderingarna utnyttjas. Ser man på hur de nationella utvärderingarna utnyttjas är läget sämst i skolor och specialskolor med årskurserna 1–6 inom den grundläggande utbildningen. Orsaken torde vara att nationella utvärderingar i mycket liten utsträckning har styrts till skolor med årskurserna 1–6. Därför bör utvärderingsverksamheten fördelas jämnare mellan de olika stadierna i den grundläggande utbildningen, på olika målområden samt på longitudinella utvärderingar då man även samlar in annan information om skolans verksamhet och kvaliteten på undervis-

ningen. Om skolan har lagt vikt vid mångsidig elevbedömning, har även resultat av externa utvärderingar utnyttjats mer än vanligt i undervisningen och bedömningen av elever.

Utvärdering av special- och stödundervisning och elevvård

Specialundervisning

Antalet elever som har tagits in eller överförs till specialundervisning har ökat till omkring det dubbla under åren 1997–2002. År 2002 var andelen intagna och överförda över 6 procent. Motsvarande antal elever som fick specialundervisning på deltid var cirka 21 procent och ökningen från året innan var cirka 0,7 procent. Cirka 15 procent av eleverna fick stödundervisning i slutet av år 2004. Elevvårdsgrupperna hade regelbundet cirka 7 procent av eleverna som "kunder". Omkring en tredjedel av skolorna ansåg att myndigheternas service inom elevvården som helhet sett var otillräcklig. Den tydliga kvantitativa ökningen på kort sikt av överföringar eller intagningar till specialundervisning på grund av störningar i hjärnverksamheten, rörelsehinder eller andra motsvarande störningar samt hörselskador väcker frågor.

Situationen är oroväckande då man samtidigt beaktar den relativa ökningen av elever som på ett eller annat sätt behöver särskilt stöd eller särskilda åtgärder, det ökade behovet av specialundervisning och elevvårdstjänster, bristen på kompetenta speciallärare, den stora andelen svaga elever enligt de nationella inlärningsresultaten (enligt Undervisningsstyrelsens resultat hela 20 %). Dessutom ökar antalet skolgångsbiträden och personliga assistenter samtidigt som en anmärkningsvärd del av assistenterna saknar den kompetens som krävs för uppgiften. Det är hög tid att göra en ingående granskning av de nationella strategierna i undervisningen för elever som behöver särskilt stöd.

Det ökade behovet av specialundervisning har samband med förändringar i samhället och sociala förändringar samt välståndets fördelning bland befolkningen. I synnerhet elever som får specialundervisning i klass kommer oftare än eleverna inom allmänundervisningen från familjer med bara en förälder, familjer med låg utbildningsbakgrund och lägre socialgrupper. Också elever med invandrarbakgrund och romska elever är överrepresen-

terade inom specialundervisningen. Framför allt specialundervisningen på deltid tycks ha ett klart delansvar för undervisningen och handledningen av de ovan nämnda elevgrupperna. Även antalet lärare för invandrare bör ökas. Det krävs en mer öppen samhällspolitisk diskussion för att anordna undervisningen för elever med olika bakgrund eftersom samhällsstrukturen och den finländska livsformen trots jämlikhetsretoriken tillåter en dold ojämlikhet.

Det stora antalet icke behöriga lärare (24 %) inom specialundervisningen är å ena sidan en följd av det ökade behovet av specialundervisning, men å andra sidan ett bevis på att det inte finns tillräckligt med speciallärare – trots minskande årskullar. Behovet av särskilt stöd och de tjänster som gäller detta möts inte fullständigt – obalansen kommer även fram i jämlikheten enligt ett regionalt kriterium. Bäst är tillgången på specialundervisningstjänster och stödtjänster för elevvård enligt kriteriet fysisk närhet i skolor i stadskommunerna och i stora skolor, men tjänsterna räcker ändå inte till för att täcka behovet. I hela landet är specialundervisningsarrangemangen en av de mest centrala orsakerna till att eleverna byter s.k. närskola.

Behovet av specialundervisning på deltid (= mätt enligt given undervisning) minskar i genomsnitt klart när en elev flyttas upp och detta gäller ända till och med sjätte årskursen. Behovet ökar något i årskurserna 7–9 inom den grundläggande utbildningen och planar ut bortsett från en liten ökning i åttonde klassen. De årskursvisa förändringarna förklaras inte helt av förändringar i det faktiska behovet av specialundervisning eller av förändrade inlärningssvårigheter. I de övre klasserna tar man vid sidan av orsaker uppenbarligen även hand om symtom. Förväntningarna är att de totala volymerna av specialundervisning skall minska under den grundläggande utbildningen, även om de som har stora inlärningssvårigheter behöver specialundervisning på deltid under hela skoltiden. Det är möjligt att inte all specialundervisning som ges i årskurserna 7–9 bygger på korrekta utvärderingar av behovet.

Behovet av specialundervisning är större än vad resurserna medger – så gott som utan undantag såväl i skolornas som i specialskolornas lägre och högre årskurser. Skillnaden mellan behovet och utbudet växer konsekvent med skolornas storlek inom den allmänna undervisningen. Rektorer, speciallärare och elevvårdsexperternas uppfattningar stödjer ökade resurser för specialundervisning på följande sätt: 1) större satsning på specialpedagogik redan i förskolepedagogiken, 2) mindre undervisningsgrupper om

det finns elever som behöver särskilt stöd i gruppen, 3) bättre kunskaper i specialundervisning för alla lärare och 4) ökat antal speciallärare och mer specialundervisning på deltid. Uppfattningarna bekräftar uppgiften att de ökade resurserna för tjänster för dem som behöver särskilt stöd och fördelningen av undervisning inte hänger med i utvecklingen.

Elever som har tagits in eller överförs till specialundervisning trivs (N = 1853) i det stora hela bra i skolan. Omkring en fjärdedel upplever dock sin skolgång negativt.

Jämfört med resultaten i Utbildningsstyrelsens rapport från 1996 om läget inom specialundervisningen bekräftar de nya resultaten att en del är oförändrat och en del har förändrats. Det råder fortfarande skillnader i hur olika kommuner och skolor fördelar och anordnar specialundervisningen och i vilken omfattning. Elevvårdsgruppernas verksamhet och aktivitet varierade från skola till skola och arbetet i grupperna fokuserar nu bl.a. på ömsesidig informering och samarbete med föräldrarna. Den yrkesövergripande samplaneringen och den förebyggande verksamheten kunde ökas. En utvärdering från 1995 visar att antalet elever som studerar i specialskolor och specialklasser (cirka 2–3 %) hade legat på en relativt konstant nivå i 30 år. Under denna period ökade antalet något de senaste åren. Antalet elever som har flyttats över och antagits till specialundervisning har mer än fördubblats efter denna period. Andelen specialundervisning i anslutning till allmänundervisning har ökat klart till exempel åren 1995–2003 och de individuella läroplanerna har blivit fler bland elever som har tagits in eller överförs till specialundervisning i anslutning till allmänundervisning.

Pojkarna utgör fortfarande den överlägset största andelen elever som får specialundervisning i klass eller på deltid. Pojkmajoritet gäller även alla orsaksgrupper inom specialundervisning på deltid från inlärningssvårigheter i matematik till anpassningssvårigheter och för de överförda från autism och Aspergers syndrom till synskador. Det har inte funnits någon tillgänglig forskning som skulle förklara skillnaderna. Pojkarna är också i majoritet bland de elever som tillhör den svagare fjärdedelen gällande inlärningsresultat. Om denna situation har de flesta rapporterna gällt pojkar från landsbygden och tätorterna i norra Finland.

Alla elever som behöver särskilt stöd har på grund av resursbrist inte fått ändamålsenlig undervisning. En granskning av situationen 1995 visar att under drygt 20 års tid har kvantitativ ökning av specialundervisningen och ökat antal specialundervisningsformer trots allt varit lösningen på strävan-

dena att svara mot alla elevers individuella behov av fostran och undervisning. Eftersom de stigande siffrorna för specialundervisning är oroväckande trots att stödet har ökat och blivit mångsidigare, måste man även ställa frågan hur allmänundervisningen kan differentiera undervisningen enligt elevens ålder och förutsättningar. En gemensam skola för alla (inklusion) är en möjlighet och en utmaning till att utveckla skolsystemet så att det är ämnat för alla barn och även tar hänsyn till individuella behov av särskilt stöd.

Stödundervisning

Behovet av stödundervisning är större än den undervisning som ges. Stödundervisningen anordnas relativt enhetligt när det gäller kvantitet (timantal), stödobjekt (svårigheter i matematik och modersmål) och tidsmässig förläggning och ganska bra i överensstämmelse med det som avses i förordningarna om stödundervisning. Det finns knappt några regionala skillnader i de relativa antalen deltagare i stödundervisning och inga nämnvärda skillnader på grund av skolans storlek. Antalet elever som har deltagit i stödundervisning sjunker dock tydligt i skolor med årskurserna 7–9. Materialet stöder inte uppfattningen att behovet av stödundervisning stiger med större medelstorlek på undervisningsgrupperna, utan det relativa behovet är ganska enhetligt oberoende av skolans och undervisningsgruppernas storlek. Stödundervisning på förhand är ett effektivt sätt att förbättra inlärningsresultaten, men används fortfarande i förvånansvärt liten omfattning. All undervisning som behövs har inte kunnat ges. Även om den resurs som officiellt har anvisats för stödundervisning ofta överskrids, hänvisade största delen av dem som har svarat ($n = 442$) till bristande resurser som orsak till att stödundervisning inte ges.

Ett mindre antal elever (cirka 15 %) omfattas av stödundervisningen om man utgår från målet att ge stödundervisning genast när inlärningssvårigheterna har observerats eller innan elevens studieframgång bedöms som svag eller innan eleven överförs eller intas till specialundervisning. I dessa situationer är stödundervisning att föredra framför specialundervisning. Det har varit tvunget att dra ner på volymen för och kvaliteten på stödundervisningen och tillgången har visat variationer av många olika orsaker. Stödundervisningen är dock fortfarande en betydande resurs i den grundläggande utbildningen för jämlik utbildningsservice och för rätten att

få ett annat bemötande för att upprätthålla en ändamålsenlig kunskapsnivå, för möjligheten att få särskilt stöd och för att minska andelen som kunskapsmässigt hamnar i den understa femtedelen i nationella utvärderingar. Stödundervisningen ges för ett preciserat behov (t.ex. behov som visar sig i ett läroämne, eftersläpning på grund av frånvaro). Nackdelen med specialundervisning på deltid är frånvaro från annan undervisning, men stödundervisningen har inte denna olägenhet om den problematiska gemensamma tiden och skjutsarna kan passas ihop med varandra. För denna utvärdering har det inte funnits någon information om stödundervisningens betydelse vid tillfälliga inlärningsproblem, dess roll för att förebygga specialundervisning och information om stödundervisningens andel i att minska onödiga underkända prestationer eller kvarstannningar.

Elevvård

En helhetsplan för elevvård finns i cirka 47 procent av skolorna. Servicen för skolmåltider, skjutsar, skolhälsovård, tandvård och läkartjänster är totalt sett välordnad, men det behövs mer social- och mentalvårdstjänster samt framför allt talterapeutjänster. Det yrkesövergripande arbetet är som mest aktivt när det sker tillsammans med föräldrarna och i ömsesidig informering och som minst när samarbetet inriktas på förebyggande arbete och samplanering. Inom elevvården är behovet klart större än de tillbudsstående tjänsterna. Behovet är störst i skolor med årskurserna 7–9 i förhållande till befintliga tjänster. Skillnaderna mellan behov och utbud är rätt små mellan olika kommungrupper och olika län.

För elever som behöver särskilt stöd bildar utbildningsservicen inte ett kvalitetsmässigt helgjutet kontinuum där åtgärder inom skolans specialundervisning, stödundervisning och elevvård ända från förskolepedagogiken samt ett bredare yrkesövergripande (social-, hälsovårds- och skolväsendet) samarbete målmedvetet och systematiskt skulle minska de orsaker som föranleder specialundervisning. Det yrkesövergripande samarbetet är mest aktivt i de högre årskurserna inom den grundläggande yrkesutbildningen och i stora skolor i stadsliknande kommuner. Tar man dessutom hänsyn till den stora variationen regionalt (landskap), mellan kommunerna (bl.a. stora städer) och mellan läroinrättningarna när det gäller de relativa andelarna av barn som omfattas av särskilt stöd, tyder observationerna på skillnader i utvärderingarna av stödbehov, skillnader i hur undervisningen

för dem som behöver särskilt stöd organiseras (olika sätt i anslutning till allmänundervisningen eller i specialskolor) samt på skillnader i hur undervisningsresurserna fördelas särskilt i årskurserna 7–9 inom den grundläggande utbildningen. Under den grundläggande utbildningen kan behovet av särskilt stöd minskas till exempel i talundervisning och undervisning av läs- och skrivsvårigheter, men å andra sidan ökar eller börjar behovet av undervisning märkas i årskurserna 7–9 bl.a. på grund av speciella svårigheter i matematik. Efter den grundläggande utbildningen finns det behov av specialundervisning även i gymnasiet trots att elevmaterialet i många gymnasier är mycket kvalificerat.

Sett till det ökade antalet elever som behöver särskilt stöd, volymen för timresurserna för specialundervisning, undervisningen i små grupper eller den individuella undervisningen, timpriserna på undervisning per elev samt de ökade och redan nu betydande stödåtgärderna inom elevvården, handlar det om avsevärda ekonomiska samhällsresurser och det är inte möjligt att förutse den bortre gränsen för behoven och ökningen. Det är möjligt att det i skolan under de kommande åren kommer att finnas ett allt större antal elever som behöver omedelbara och särskilda stödåtgärder från skolans sida för att rätta till situationen. Information som förklarar förändringen har inte funnits att tillgå i denna utvärdering.

Utgående från det som har beskrivits ovan kan det med följande motivering konstateras att situationen för special- och stödundervisningen samt elevvården nationellt sett håller en nöjaktig nivå 1) behovet av särskilt stöd är betydligt större än den service som finns, 2) lärarna inom allmänundervisningen brister i kompetens gällande specialundervisning och vissa typer av elevvård 3) antalet stödbehövande ökar snabbare än resurserna för specialundervisning och elevvård kan möta dem och 4) motiverade modeller för att organisera och utveckla specialundervisningen nationellt, lokalt och på läroinrättningsnivå finns inte.

Från utvärderingar till utveckling

Förslagen till förbättring av grundtryggheten, specialundervisningen och elevvården i Utbildningsstyrelsens förslag gällande utveckling av grundskolan (1996) har genomförts eller håller på att genomföras i många avseenden. Kriterier för elevbedömningen vad goda kunskaper beträffar har utarbetats för alla läroämnen och ett utvärderingssystem för inlärningsresultat har ta-

gits i bruk. Antalet personliga planer för arrangemang av undervisning har vuxit till att gälla alla som har tagits in eller överförs till specialundervisning och för lärare som saknar behörighet har det anordnats kompetensgivande fortbildning.

Dold läroplan i anslutning till undervisning och fostran av flickor och pojkar eller uppfyllande av andra kunskapsmål än de som gäller den grundläggande utbildningen har inte undersökts. Vid många universitet har studier i specialpedagogik för klasslärare och ämneslärare lagts till i läroplanerna som träder i kraft den 1 augusti 2005. Den totala situationen för samarbetet mellan hem och skola har inte utretts även om forskning i ämnet har publicerats på andra sätt. Behovet att utvärdera detta samarbete för att stärka individernas pedagogiska stödnät är större än tidigare.

Nationell forskning om trivseln i skolan och studiernas meningsfullhet samt faktorer bakom dessa har inte bedrivits. Ny information om detta har dock publicerats efter 1996 i samband med annan forskning och utvärdering. En faktor som inverkar bakom trivseln i skolan är mobbning. Fortgående mobbning utgör en ohållbar situation för varje elevs del. Skolans stöd till eleven går ut på att förhindra mobbning och pedagogiskt skapa starkt negativa attityder till mobbning i skolmiljön. Skolornas planer och strävanden att minska mobbning syns ännu inte i statistiken.

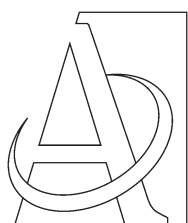
Det statistiksystem, som avses i Utbildningsstyrelsens utvecklingsprogram för fortlöpande uppföljning av det nationella läget för specialundervisningen, har inte utvecklats. När det gäller att förhindra utslagning finns det ännu inga fungerande uppföljnings- och styrmodeller för skolornas och kommunernas verksamhet.

De nämnda förslagen är fortfarande aktuella. Ytterligare forskning behövs om hur undervisningen för dem som har tagits in eller överförs till specialundervisning praktiskt har anordnats i enlighet med IP, hur heltäckande och mångsidiga de individuella planerna är, vilka typer av undervisningsgrupper som används och vilket behov av stöd integrerade elever har och vilket stöd de får nu.

Referenser

- Korkeakoski, E. (toim.) 2005. Koulutuksen perusturva ja oppimisen tuki perusopetuksessa. Osaraportti 1: Arviointiraportti. Koulutuksen arviointineuvoston julkaisu 8.
- Korkeakoski, E. 2005. Koulutuksen perusturva ja oppimisen tuki perusopetuksessa. Osaraportti 2: Tausta ja tulokset. Koulutuksen arviointineuvoston julkaisu 9.
- Korkeakoski, E. (toim.) 2005. Koulutuksen perusturva ja oppimisen tuki perusopetuksessa. Osaraportti 3: Syventävät artikkelit. Koulutuksen arviointineuvoston julkaisu 10.

Gunnel Knubb-Manninen

Grundtrygghet, elevvård, stöd- och specialundervisning i den svenskspråkiga grundläggande utbildningen jämfört med den finskspråkiga

Utbildningens mål är att säkerställa att undervisning ges på lika villkor i tillräcklig utsträckning i hela landet. I det följande granskas dels grundtryggheten, dels special- och stödundervisningen samt elevvården i den svenskspråkiga grundläggande utbildningen. Situationen inom den svenskspråkiga utbildningen jämförs med den finskspråkiga och dessutom utvärderas läget inom den svenska utbildningen i sig. Analysen baserar sig i huvudsak på en enkät till rektorer och elevvårdsgrupper i landets alla skolor inom den grundläggande utbildningen i november-december 2004. Dessutom utnyttjas data som rapporterats av andra instanser under de senaste åren i anslutning till utvärderingsprojektets tema.

Enligt lagen (lag om grundläggande utbildning 21.8.1998/628) skall den som anordnar utbildning också utvärdera den och bedöma vilken verkan utbildningen har samt delta i extern utvärdering av verksamheten. Detta till trots var den absoluta svarsprocenten för den svenskspråkiga utbildningen låg, dvs. 57 % och lägre än för den finskspråkiga utbildningen. Åland deltog enligt skilt avtal i enkäten och där var svarsprocenten 74. Ungefär fem procent av skolorna nåddes inte alls av enkäten pga. av bristfälliga adresser. Detta bortfall kan antas vara slumpmässigt med avseende på situationen i skolan. Det är däremot omöjligt att säga om resten av de skolor som

inte svarat liknar dem som svarat vad beträffar uppfyllandet av elevernas grundtrygghet. För jämförelse mellan finsk och svensk utbildning är enkät-materialet tillfredsställande, men för bedömning av nivån utnyttjas också andra tillgängliga data.

För att bättre kunna bedöma bortfallets art utvaldes ett sampel av skolor som inte besvarat enkäten och dessa ombads ange orsaken till uteblivet svar. I en fjärdedel av svaren hänvisades det till skolpersonalens stora arbetsbörda och prioritering av undervisning framom administrativa uppgifter. Nästan hälften angav som orsak det stora antal utvärderingar och undersökningar som skolorna utsätts för och som de inte upplever sig ha nytta av själva. En tredjedel hade inte svarat pga. personalomställningar o.dyl. i skolan vid tidpunkten i fråga. Enkäten var elektronisk, men tekniska orsaker till att man inte svarat angavs endast i ett par fall. Detta trots att en betydande del av de skolor som inte besvarade enkäten aldrig öppnade den elektroniska blanketten.

Grundtrygghet

Grundtryggheten granskas i detta utvärderingsprojekt med hjälp av fem frågor:

- Är den grundläggande utbildningen tillgänglig på lika villkor?
- Hur väl förverkligas rätten till läroplansenlig undervisning?
- Hur väl fungerar elevbedömningen?
- Hur trygg är inlärningsmiljön?
- Hur väl förverkligas rätten till kostnadsfri undervisning (studiesociala förmåner)?

I utvärderingens finskspråkiga delrapport 2 har förverkligandet av och kvaliteten på grundtryggheten i landet som helhet analyserats och dessutom har olika elevgrupper, skoltyper, kommuntyper och regioner jämförts med varandra. I denna svenskspråkiga artikel jämförs de två språkgrupperna med varandra i fråga om vissa indikatorer på grundtryggheten och dessutom utvärderas sammanfattningsvis situationen som helhet i den svenskspråkiga grundläggande utbildningen.

Skillnader och likheter mellan svensk och finsk grundläggande utbildning vad grundtrygghet beträffar

Tillgången till grundläggande utbildning – på samma villkor?

Tillgången till utbildning granskas här med hänsyn till hur lättillgängligt skolan kan nås fysiskt och tidsmässigt.

Tillgången till grundläggande utbildning utvärderades av länsstyrelserna år 2002 genom att granska hur stor andel av eleverna som är bosatta inom en 5 km buffertzona från sin skola. För de finskspråkiga eleverna var tillgången mer tillfredsställande än för de svenskspråkiga. 94 % av de finska och 86 % av de svenska lågstadiel eleverna var bosatta inom en fem kilometers radie från skolan. En viktig orsak till det långa avståndet till skolan anses vara omöjligheten att upprätthålla ett tätt skolnät i de svensk- och tvåspråkiga glesbygdskommunerna med sned åldersstruktur och ett lågt elevunderlag (Basservicen i Västra Finlands län år 2002). I högstadierna var skillnaderna mellan språkgrupperna ännu större. 78 % av de finska skolornas elever och endast 53 % av de svenska skolornas elever bodde mindre än fem kilometer från skolan. (Ikäluokkien pieneneminen ja oppilaitosverkon kehittyminen 2004).

En del av eleverna går i en skola som inte är den närmsta skolan. Enligt enkäten hösten 2004 är orsaken till detta oftast att vårdhavaren har anhållit om det och detta gäller såväl finska som svenska elever. Specialundervisningsarrangemangen förorsakar oftare på finskt håll än på svenskt håll att den skola eleven går i inte är den geografiskt sett närmsta skolan. 39 % av de finska skolorna och 21 % av de svenska skolorna har på grund av specialundervisningsarrangemangen elever för vilka skolan inte är den närmsta. På svenskt håll är det ofta skolans språk som placerar eleverna i en annan skola än den geografiskt närmsta skolan. 24 % av de svenska skolorna har elever vars skola inte är den närmsta skolan pga. skolspråket, medan endast 3 % av de finska skolorna.

Skolskjutsar arrangeras för eleverna i samma utsträckning i finska och svenska skolor. Över 85 % av skolorna har inget att anmärka på skolskjutsarna och fem procent använder sig inte alls av dylika.

Undervisning enligt läroplanen – på samma villkor?

Under rubriken rätten till undervisning enligt läroplanen granskas en rad faktorer som beskriver förverkligandet av läroplanen eller som stöder det-samma.

Eleverna får den lagstadgade mängd undervisning de är berättigade till. Antalet lektioner per vecka som eleverna i de olika årskurserna meddelas undervisning skiljer sig dock i någon mån mellan finska och svenska skolor. Detta gäller årskurserna 5 och 6. I årskurserna 5, och 6 får de svenska skolornas elever undervisning en timme mer per vecka än de finska skolornas elever. Uppenbarligen är det undervisningen i det andra inhemska språket som förorsakar skillnaderna. I de svenska skolorna läser man finska och ett främmande språk jämsides från åk 5. Enligt Kumpulainen (2005) läste år 2003 nästan alla, dvs. 94 % av de svenska eleverna i åk 5 ett A2-språk, medan endast 31 % av de finska eleverna gjorde det.

I de finska skolorna är undervisningsgrupperna något större än i de svenska skolorna. Medelstorleken på basundervisningsgrupperna i allmän undervisning är i finska skolor 18 elever och i svenska skolor 17 elever och medelstorleken på specialklasserna/smågrupperna inom specialundervisningen 5 respektive 3 elever.

I de svenska skolorna är lärarna oftare obehöriga än i de finska skolorna. I de skolor som svarat på enkäten så är var fjärde lärare i huvudsyssla formellt obehörig. Enligt Kommunförbundets statistik är situationen i de svenska skolorna dock något bättre: obehörig är var femte ämneslärare och var femte klasslärare. Vad speciallärarnas behörighet beträffar framkommer däremot inga skillnader mellan finska och svenska skolor.

De finska skolorna uppgav oftare än de svenska skolorna att de materiella och tjänsteresurserna motsvarar behovet och målsättningen. Detta gäller läroböcker, redskap, stödundervisning och spelrum för antal timmar. Skillnaderna var av storleken 10 % fler nöjda av de finska skolorna. Däremot framkom inga skillnader i fråga om övnings- och arbetsböcker, skolskjutsar, förverkligande av språkprogram och undervisning utanför skolan. Enligt en kartläggning av datatekniken i skolorna år 2002 var tillgången till datorer i den svenska grundläggande utbildningen av storleken 8,1 elever/dator och i den finska 9,2 elever/dator (Tietoyhteiskunnan rakenteet oppilaitoksissa 2003).

Religionsundervisningen och undervisningen i livsåskådningskunskap verkar tillgodoses i lika stor utsträckning i svenska som finska skolor.

Elevbedömning – på samma villkor?

De finska skolorna uppger sig något mer beakta mångsidighet i bedömningen av elevernas inläring, arbete och uppförande än vad de svenska skolorna gör. Likaså fäster de enligt egen utsago i undervisningen något mer uppmärksamhet vid att utveckla elevernas förutsättningar för självvärdering.

I en utvärdering av finska i årskurs 9 i de svenska skolorna år 2001 konstaterades att de bedömningssätt som lärarna använder är traditionella. Elevens vitsord i finska bestäms huvudsakligen på basis av skriftliga grammatikprov, skriftliga prestationer, muntliga läxförhör och muntlig framställning. Möjligheten att eleven själv aktivt medverkar vid utvärderingen i syfte att utveckla elevernas självvärderingsförmåga användes inte i skolorna. (Toropainen 2002)

Vad beträffar utnyttjandet av nationella, regionala och lokala utvärderingar i elevbedömningen eller undervisningen är de svenska skolorna en aning passivare. Var tredje svensk skola och var fjärde finsk skola har inte alls utnyttjat nationella utvärderingsresultat för att nivåbestämma elevbedömningen. Lokala utvärderingar används mer, men också här ligger de svenska skolorna en aning efter.

Inga skillnader framkommer mellan språkgrupperna i fråga om att ge vårdnadshavarna information om bedömningsgrunder och tillämpningen av dem. I fråga om bedömning i de fall där en individuell läroplan har uppgjorts för eleven framkommer små skillnader mellan språkgrupperna. I de finska skolorna följer man något oftare upp elevens framsteg multiprofessionellt och diskuterar något oftare med föräldrarna. I de svenska skolorna verkar man satsa något mer på den interna informationen: rektorn informeras något oftare om innehållet och/eller bedömningen i den individuella läroplanen och lärarkåren likaså något oftare om bedömningsgrunderna. Gemensamma kriterier för uppgörandet av individuella läroplaner diskuteras också något oftare i de svenska skolorna.

Trygg inlärningsmiljö – på samma villkor?

De finska skolorna har betydligt oftare gjort upp en förstahjälpsplan än de svenska skolorna – 80 mot 65 %. Också brandalarmsplan ingår oftare i de finska skolornas säkerhetsplan än i de svenska – 94 mot 88 %. I fråga om

arbetskyddsplaner finns inga skillnader. På svenskt håll är det däremot betydligt vanligare att man gjort upp en plan för hur eleverna skall skyddas för våld, mobbning och störande beteende – 92 mot 78 %.

Vad arbetsron beträffar uppger något fler skolor på finskt håll än på svenskt håll att arbetsron är bra. Skillnader förekommer såväl i fråga om rektorns och lärarnas uppfattning (82 mot 72 %) som i fråga om elevernas (79 mot 65 %) och föräldrarnas uppfattning (84 mot 75 %).

Kostnadsfri undervisning – på samma villkor?

Vårdnadshavarna deltar i allmänhet inte i kostnaderna för undervisningen. Ett undantag utgör dock undervisning utanför skolan, såsom studiebesök, lägerskolor och simhallsbesök. Där förverkligas inte principen om gratis undervisning helt. I 29 % av de finska och i 34 % av de svenska skolorna deltar vårdnadshavarna i kostnaderna. I de fall där resurserna tryter, tar man hellre till andra medel, såsom att pruta på antal/kvalitet, än att kostnadsbelägga material och verksamhet.

Uppfylls lagstadgad grundtrygghet i den svenskspråkiga utbildningen och av vilken kvalitet är den?

Länsstyrelserna kartlade år 2000 genom en förfrågan till skoldirektörerna vilka effekter sparåtgärderna under 1990-talet haft på skolans verksamhet. För den svenska utbildningens del uppgavs de största missförhållandena sparåtgärderna förorsakat vara alltför stora undervisningsgrupper samt försämrade möjligheter att ordna stöd- och specialundervisning (Utvärdering av basservicen inom bildningsväsendet år 2000). Kvaliteten hade alltså sjunkit under en tioårsperiod.

Den pågående utvecklingen med indragning av små skolor har försämrat och kommer om den fortgår att försämma kvaliteten på grundtryggheten för barn som bor i glesbygderna. De små svenskspråkiga skolorna med grundläggande utbildning åk 1–6 är en förutsättning för att barnen i de lägre årskurserna skall ha tillgång till utbildning på sitt eget modersmål på ett rimligt avstånd från sitt hem utan oskäligt långa skolresor. Speciellt i skärgårdsförhållanden innebär indragning av de små skolorna att elevernas skolresor blir mycket tidskrävande.

Bristande formell behörighet hos lärarna utgör en faktor som äventyrar

kvaliteten på grundtryggheten i synnerhet i södra Finland. Situationen varierar stort inom de olika regionerna i Svensk-Finland. För klasslärarnas del är andelen obehöriga störst i huvudstadsregionen. Där är var tredje lärare obehörig. Också i Nyland och Åboland är situationen problematisk. Där är var fjärde lärare obehörig. På Åland och i Österbotten är situation god. Endast 3 resp. 7 % är obehörig där. Vad ämneslärarnas brist på behörighet beträffar ligger Åboland i topp (33 %) följd av Östra Nyland (29 %) och huvudstadsregionen (24 %). På Åland, i Västra Nyland och i Österbotten är situationen mer tillfredsställande (17–13 % är obehörig). (Lärarsituationen i Svenskfinland 2005.)

Special- och stödundervisningen samt elevvården i den svenskspråkiga grundläggande utbildningen

I det följande granskas special- och stödundervisningen samt elevvården med hänsyn till hur tillgängliga de är för eleven, hur bra de är ordnade och hur bra de motsvarar behovet. I utvärderingens finskspråkiga delrapport 2 granskas frågorna i landet som helhet och dessutom jämförs olika elevgrupper, skoltyper, kommuntyper och regioner med varandra. I denna svenskspråkiga analys jämförs de två språkgrupperna med varandra och dessutom utvärderas sammanfattningsvis situationen som helhet i den svenskspråkiga grundläggande utbildningen.

Skillnader och likheter mellan svensk och finsk grundläggande utbildning vad stödåtgärder beträffar

Elevvård

Elevvården innefattar omsorg om elevernas psykiska, fysiska och sociala välbefinnande. Elevvårdens uppgift är såväl att förebygga som att åtgärda problem.

God elevvård stöds av elevvårdsplaner och elevvårdsgrupper. Endast något över hälften av skolorna har enligt enkäten gjort upp en helhetsplan för elevvården. Skillnaden mellan språkgrupperna är i detta hänseende obefintlig. Det är framför allt de små skolorna som ännu saknar helhetsplan. Elevvårdsgrupper har man satsat mera på. Enligt en utredning av elevvården i Västra Finlands län hade 80 % av skolorna i länet elevvårdsgrupper

läsåret 2002–2003. För de svenskspråkiga skolornas del var siffran något mindre dvs. 73 %. Det var likaså främst de små skolorna som saknade elevvårdsgrupper. (Basservicen i Västra Finlands län år 2003.)

Ett väl fungerande samarbete olika yrkesgrupper emellan (såsom rektor, speciallärare, skolpsykolog och/eller -kurator, hälsovårdare, sociala myndigheter) är också det ägnat att höja kvaliteten på elevvården. De svenska skolorna uppger sig samplanera mera yrkesgrupperna emellan än vad de finska skolorna gör (54 % mot 38 % samplanerar mycket eller ganska mycket). Likadan är trenden vad gäller utbyte av information (85 mot 70 %), samarbete i fråga om preventiv planering och verksamhet (53 mot 36 %) och samarbete för att hantera plötsliga elevsituationer (65 mot 49 %). Däremot skiljer sig inte språkgrupperna från varandra när det gäller samarbete enligt en överenskommen plan och samarbete vid eftervård och uppföljning av verksamheten.

Elevvården har av tradition baserat sig på vissa sociala och medicinska vårdtjänster. En central fråga är i vilken utsträckning dessa tjänster räcker till och motsvarar behovet. Enligt enkäten verkar tandläkartjänsterna väl motsvara behovet i skolorna. Med läkartjänster och sociala myndigheters tjänster är man också helt nöjda i $\frac{3}{4}$ till $\frac{2}{3}$ av skolorna. På talerapitjänster är bristen skriande. De svenska skolorna upplever tillgången till läkartjänster och talterapeuter något mindre tillräckliga i förhållande till behovet än de finska skolorna (40 % mot 24 % resp. 76 % mot 68 % anser tillgången på läkartjänster resp. talterapeuttjänster otillräcklig eller rätt så otillräcklig). Däremot kommer inga egentliga skillnader fram mellan språkgrupperna i fråga om de övriga tjänsterna. Skolhälsovårdaren uppges i de svenska skolorna vara anträffbar i medeltal 9 timmar i veckan, skolkuratoren 7 timmar och skolpsykologen 4 timmar. I de finska skolorna är siffrorna 10, 5 resp. 3 timmar.

Specialundervisning

Andelen elever som tagits in eller överförts till specialundervisningen har fördubblats under åren 1995 till 2002 och var år 2002 uppe i 6 % för hela landet. För den svenska grundläggande utbildningens del var andelen år 2002 4 % och steg år 2003 till 5 %. (Kumpulainen 2005).

Integrationsgraden är hög inom den svenska utbildningen: 30 % av de elever som tagits in eller överförts till specialundervisningen är helt integrerade i allmän klass, 38 % delvis integrerade och 32 % går i specialklass.

Inom den finska utbildningen är det betydligt vanligare med specialklasser. Om vi ser på utbildningen i sin helhet i landet är nämligen 20 % av specialundervisningens elever helt integrerade, 20 % delvis integrerade och hela 60 % går i specialklass. (Kumpulainen, 2005).

Vad specialundervisning på deltid beträffar verkar denna resurs utnyttjas något olika under lågstadietiden i svenska skolor jämfört med de finska. I de finska skolorna ligger tyngdpunkten på de två första skolåren och antalet elever som får specialundervisning på deltid minskar år för år därefter. I de svenska skolorna ges mest specialundervisning på deltid i åk 3. Specialundervisning på deltid ges överlag något mer i finska skolor.

Behovet av specialundervisning eller av speciellt stöd avgörs på liknande sätt i de finska och de svenska skolorna. Det är vanligen så att läraren tar initiativ och specialläraren uppskattar behovet eller också undersöker specialläraren, följer med situationen och uppskattar behovet. Också test används relativt ofta som stöd. I de svenska skolorna är det emellertid något vanligare att elevvårdsgruppen gör upp kriterier och väljer ut dem som är i behov av stöd än vad det är i de finska skolorna.

Vad beträffar åsikterna om hur undervisningen för barn i behov av särskilt stöd borde ordnas är skillnaderna mellan finska och svenska skolor obetydliga. En aning mer benägna att anse att det borde inrättas fler specialklasser är emellertid de finska skolorna än de svenska. Endast 15 % av de svenska skolorna stöder till fullo tanken att det borde inrättas fler specialskolor och 25 % att det borde inrättas fler specialklasser. I både finska och svenska skolor stöder man mest tanken att gruppstorleken borde minskas då det finns barn med speciella behov i gruppen (88 % var helt av denna åsikt). Likaså anser man att alla lärares specialundervisningsfärdigheter borde stärkas och att det borde ges mer specialundervisning på deltid.

Inte heller i fråga om behovet av specialundervisning i relation till tillgången finns det några egentliga skillnader mellan språkgrupperna. Något under 60 % anser behovet vara mycket eller ganska mycket större än tillgången.

Stödundervisning

Andelen elever i skolan som fått stödundervisning under höstterminen 2004 uppskattas i de svenska skolorna till 12 % och i de finska till 15 %. Stödundervisningen ansågs av 62 % av de finska och 51 % av de svenska skolorna motsvara behovet.

De vanligaste orsakerna till stödundervisning i de svenska skolorna var problem med modersmålet eller matematiken. I de finska skolorna var orsaken något oftare matematik än modersmål.

I de svenska skolorna liksom i de finska är det vanligast att läraren i ämnet i fråga också ger stödundervisning. I de svenska skolorna är det lika vanligt att en annan lärare i skolan ger stödundervisning som att specialläraren gör det. I de finska skolorna tar man något oftare till specialläraren än till en annan lärare i skolan.

Såväl i svenska som finska skolor ges stödundervisningen i allmänhet efter undervisning i klassen. Näst vanligast är det att man ger stödundervisning samtidigt med undervisningen i klass. Mer sällan händer det att man undervisar elever i behov av stöd på förhand innan saken tas upp i klassen. 18 % av de svenskspråkiga skolorna och 48 % av de finskspråkiga uppger sig då och då eller ofta ge stödundervisning på förhand.

I vilken utsträckning finns det special- och stödundervisning samt elevvård att tillgå i den svenskspråkiga utbildningen och av vilken kvalitet är den?

Elevvården är inte vid alla skolor planlagd och satt i system. Det är framför allt de små skolorna som saknar elevvårdsplaner och -grupper. Vad elevvårdstjänsterna beträffar sköts tandvården i vårt land förträffligt. Läkar- och socialvårdstjänsterna anses vara tillfredsställande i 2/3 av de svenska skolorna. Stor brist råder det däremot på talterapeuter.

I de svenskspråkiga skolorna uppgår andelen elever som har tagits in eller överförs till specialundervisning till 5 %. Siffran har stigit i jämn takt under 2000-talet men ligger en procentenhet under siffran för hela landet. Väl två tredjedelar av dessa elever är dock helt eller delvis integrerade i allmän klass. Skillnaden är påfallande då vi jämför med den finska sidan, för i landet som helhet går 60 % i specialklass. (Kumpulainen 2005). Eleverna verkar dock inte få det stöd de skulle behöva genom de arrangemang man har att bjuda på i skolorna. Över hälften av de svenska skolorna (57 %) uppskattar att behovet av specialundervisning är mycket eller ganska mycket större än tillgången. Endast 13 % anser att behov och resurser motsvarar varandra.

Lärobehörigheten är ett kvalitetsproblem också inom specialundervisningen. Enligt kommunförbundets statistik, där man skilde åt specialklass-

lärare och speciallärare, är hälften av specialklasslärarna och en femtedel av speciallärarna obehöriga i Svensk Finland (Lärarsituationen i Svenskfinland 2005)

Stödundervisningen har skurits ned radikalt sedan början av 1990-talet. Trots detta verkade man i skolorna vara något nöjdare med stödundervisningen än med specialundervisningen. I medeltal uppskattas 12 % av eleverna få stödundervisning under en termin. Hälften av de svenska skolorna ansåg att tillgången motsvarar behovet och målsättningen.

Sammanfattning

Jämförelserna mellan den svenskspråkiga och den finskspråkiga grundläggande utbildningen visar på vissa smärre skillnader. De svenska skolorna är smärre och undervisningsgrupperna likaså. Små skolor innebär inte nödvändigtvis någon fördel, men små undervisningsgrupper anses av lärarna vara en klar fördel. I de svenska skolorna är lärarna oftare formellt obehöriga, vilket utgör ett klart minus. De svenska eleverna har längre väg till skolan, vilket med skolskjutsarrangemangen ofta medför längre arbetsdagar. De svenska eleverna får bättre språkundervisning genom att de frivilligt läser två främmande språk från och med åk 5. I de finska skolorna är rektorerna något mer nöjda med resurserna. De svenska skolorna har satsat något mera på psykisk trygghet och mer frekvent gjort upp planer mot mobbning men upplever å andra sidan arbetsron vara sämre än de finska skolorna gör. Inom elevvården samarbetar man mera yrkesgrupperna emellan i de svenska skolorna vilket är ägnat att höja kvaliteten, men å andra sidan är resurserna något sämre i och med att bristen på talterapeuter är större på svenskt håll. I de finska skolorna är man något nöjdare med stöd- undervisningsresurserna än i de svenska skolorna, men när det kommer till specialundervisningsresurser är språkgrupperna lika missnöjda.

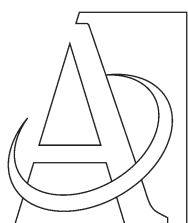
Sammanfattningsvis kan vi konstatera att det förekommer små skillnader i fråga om grundtrygghet och stödåtgärder mellan finska och svenska skolor, men skillnaderna är inte systematiska. Som helhet sett verkar alltså grundtryggheten förverkligas inom svensk och finsk utbildning med något olika tyngdpunkter men i ungefär lika hög grad.

Referenser

- Bassservicen i Västra Finlands län år 2002. Länsi-Suomen lääninhallituksen julkaisu 3/2003.
- Bassservicen i Västra Finlands län år 2003. Länsi-Suomen lääninhallituksen julkaisu 5/2004.
- Bassservicen i Västra Finlands län år 2004. Länsi-Suomen lääninhallituksen julkaisu 1/2005.
- Ikäluokkien pieneneminen ja oppilaitosverkon kehittyminen. 2004. Opetusministeriö moniste 2004: 4. Helsinki.
- Kumpulainen, T. (toim.) 2005. Koulutuksen määrälliset indikaattorit 2004. Helsinki: Opetushallitus.
- Lärsituationen i Svenskfinland: antal behöriga(B) och obehöriga(O). 2005. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.kommunerna.net/k_htmlimport.asp?path=255;264;15288;15383;46790;46801;46791>](http://www.kommunerna.net/k_htmlimport.asp?path=255;264;15288;15383;46790;46801;46791) 21.2.2005.
- Utvärdering av basservicen inom bildningsväsendet år 2000. Sammandrag. Etelä-Suomen, Länsi-Suomen, Itä-Suomen, Oulun ja Lapin lääninhallitukset.
- Tietoyhteiskunnan rakenteet oppilaitoksissa vuoden 2002 kartoituksen tulokset. 2003. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2003:20. Helsinki.
- Toropainen, O. 2002. Nationell utvärdering av inlärningsresultat i finska i åk 9 våren 2001. Utbildningsstyrelsen. Utvärdering av inlärningsresultat 1/2002. Helsingfors.

Ulla Lahtinen & Kristina Ström

Den svenskspråkiga specialundervisningen i jämförelse med specialundervisningen i hela landet

Denna artikel beskriver specialundervisningen i den svenskspråkiga grundläggande utbildningen. Specialundervisningen i de svenskspråkiga läroanstalterna jämförs med situationen för hela landet utgående från sifferuppgifter. Föremål för granskningen är andelen elever som får specialundervisning, formen och grunden för specialundervisningen samt överföringen till specialundervisning enligt läroplikt och överföringsgrund.

Elever som får specialundervisning jämfört med alla elever

För knappt 10 år sedan presenterades en översikt av utvecklingen av specialundervisningen i svenskspråkiga skolor i Finland från läsåret 1987/1988 till läsåret 1994/1995 (Svedlin 1996). Andelen elever som fick specialundervisning minskade med mer än en procentenhet, från 15,3 % till 14,0 (N = 33090). Motsvarande tal för hela landet var något högre (16,9 % och 15,8 %) men utvecklingstrenden var densamma. Trenden bröts efter mitten av 1990-talet och andelen elever som fick specialundervisning ökade åter.

Av samtliga elever som fick specialundervisning läsåret 1994/1995 fick de flesta specialundervisning på deltid (87,4 %) eller var integrerade i all-

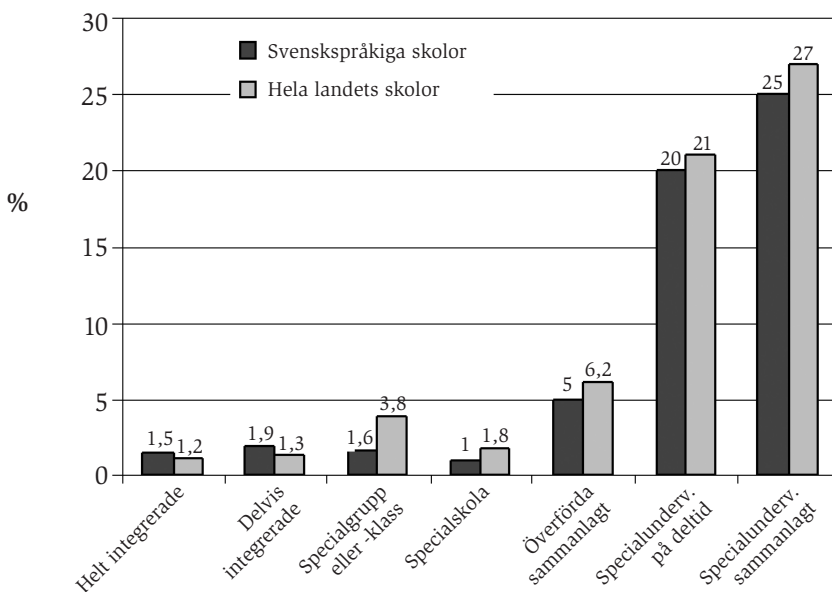

mänundervisningens grupper. Andelen elever i specialklass inom vanlig grundskola eller i specialskola inom den svenskspråkiga utbildningen var 12,6 % medan det nationella jämförelsetalet var 18,8 %.

I det följande ges en beskrivning av specialundervisningen inom den svenskspråkiga utbildningen år 2003 i jämförelse med specialundervisningen i hela landet. Utbildningsstyrelsens publikation Koulutuksen määrälliset indikaattorit (2004) och separata utredningar från Utbildningsstyrelsen (2004) har begagnats som källor.

Siffrorna från 2003 visar att 25 % av de svenskspråkiga eleverna och 27 % av alla elever i landet fick specialundervisning (figur 1). Cirka 20 % i de svenskspråkiga skolorna och 21 % i hela landet fick specialundervisning på deltid. Av de till specialundervisning överförda eleverna var 1,5 % helt och 1,9 % delvis integrerade i de svenskspråkiga skolorna. Motsvarande siffror för hela landet var lägre, 1,2 % respektive 1,3 %. Situationen i specialklasserna och specialskolorna var den motsatta. Av de svenskspråkiga eleverna studerade 1,6 % mot 3,8 % av alla elever i landet i specialgrupper eller specialklasser. Trenden är likadan i specialskolorna; i de svenskspråki-

Figur 1. Andel elever (%) som är överförda till specialundervisningen och som fick specialundervisning på deltid i svenskspråkig grundläggande utbildning (N = 32 305) jämfört med läget i hela landet (N = 580 000) år 2003. (Utbildningsstyrelsen 2004)

ga skolorna var andelen 1,0 % medan andelen i hela landet var 1,8 %. Sammanfattningsvis kan man konstatera att integrering var vanligare och att en mindre andel elever intagits eller överförts till specialundervisning inom den svenskspråkiga undervisningen än i hela landet (5 % mot 6,2 %).

Formen och grunden för specialundervisning

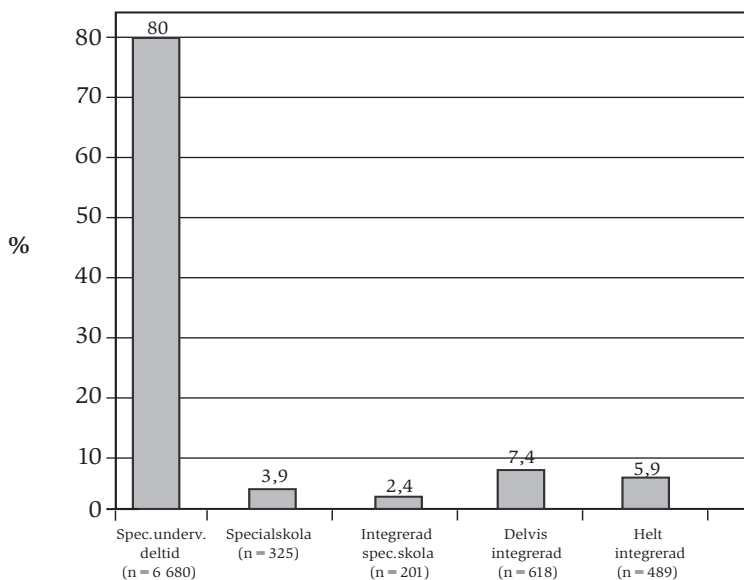
För den svenskspråkiga undervisningens del visar siffrorna för 2003 att största delen (80 %) av de elever som fick specialundervisning deltog i specialundervisning på deltid (figur 2). Jämförelsetalet för hela landet var något lägre (77 %). Av de elever som fick specialundervisning på deltid fick 56 % specialundervisning på grund av läs- och skrivsvårigheter och 20 % på grund av inlärningssvårigheter i matematik (figur 3). Siffrorna är något högre än jämförelsesiffrorna för hela landet. Däremot fick endast 8 % specialundervisning på grund av talstörning, medan motsvarande tal för hela landet var 18 %. Knappt 4 % av de svenskspråkiga eleverna fick specialundervisning på grund av beteendestörningar eller sociala anpassningssvårigheter. Siffran för hela landet var en procentenhet högre (5,2 %). Siffrorna tyder på att läs- och skrivsvårigheter är den vanligaste orsaken till specialundervisning även om problem som gäller inlärning av matematik förefaller öka.

Av samtliga elever som fick specialundervisning inom den svenskspråkiga utbildningen studerade knappt 4 % i specialskolor och 2,4 % i specialklass i skola för allmän undervisning (integrerad klass). Av eleverna var 7,4 % delvis och 5,9 % helt integrerade i den allmänna undervisningen (figur 2).

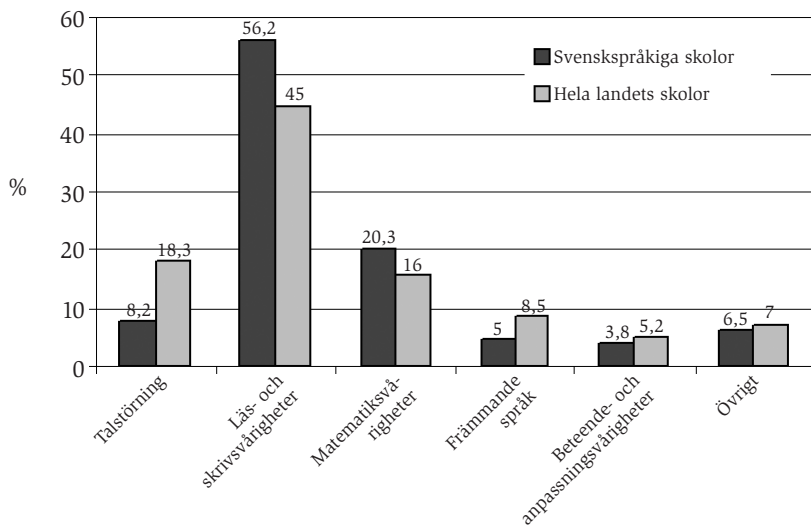
Det är också av intresse att analysera hur och var specialundervisningen förverkligas för de elever som är intagna eller överförda till specialundervisningen. Cirka 20 % av eleverna i de svenskspråkiga skolorna och närmare 30 % av eleverna i hela landet studerade i specialskolor. I specialklasserna inom allmänundervisningen var andelarna 12 % respektive 32 % (figur 4). Individuellt, helt eller delvis integrerade var 30 % respektive 38 % inom den svenskspråkiga utbildningen medan motsvarande tal för hela landet var ca 20 % för vardera integreringsformen. Siffrorna visar tydligt att specialundervisning på deltid och individuell integrering är vanligare i svenskspråkiga skolor jämfört med situationen i hela landet.

Figur 2. Undervisningsplats eller -sätt för elever (%) som fick specialundervisning inom svenskspråkig grundläggande utbildning år 2003 (N = 8 313). (Statistikcentralen 2004)

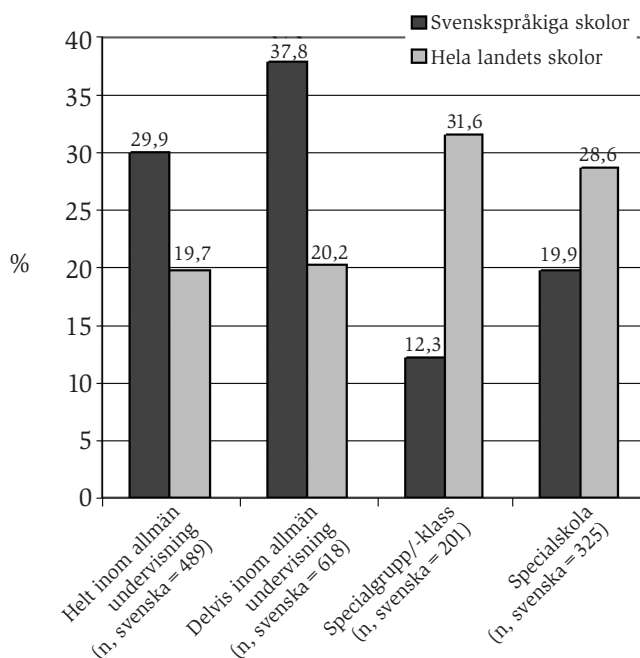

Figur 3. Grunden för specialundervisning på deltid för elever (%) i svenskspråkiga skolor (N = 6 680) och i hela landet (N = 124 137) läsåret 2003. (Utbildningsstyrelsen 2004)

Figur 4. Andelen elever (%) som överförs till specialundervisning inom svenskspråkig grundläggande utbildning (N = 1 633) och i hela landet (N = 36 745) enligt studieplatsen. (Utbildningsstyrelsen 2004)

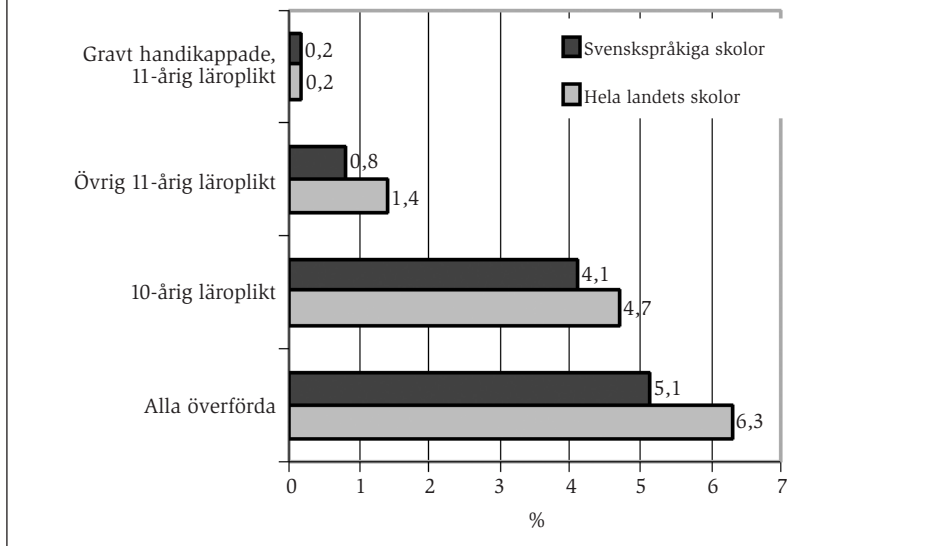
Överföring till specialundervisning enligt läroplikt

För elever som intas eller överförs till specialundervisning besluts också om läroplikten. I de svenskspråkiga skolorna och i hela landets skolor var andelen elever som har 11-årig läroplikt på grund av ett gravt handikapp lika stor, 0,2 % (figur 5). När det gäller övriga elever med 11-årig läroplikt noterades däremot en skillnad. Av eleverna inom den svenskspråkiga undervisningen hade 0,8 % överförts medan motsvarande siffra för hela landet var 1,4 %. Samma trend observeras gällande elever med 10-årig läroplikt. Väl 4 % var överförda i svenskspråkiga skolor mot 4,7 % i hela landet. Den totala andelen överförda elever var 5,1 % inom den svenskspråkiga undervisningen och 6,3 % i hela landet.

Den regionala variationen var relativt stor. Skillnaden i andelen till specialundervisning överförda elever kan vara mycket stor mellan olika kommuner och vissa skillnader observeras även mellan länen (figur 6). Gällande

Figur 5. Andelen elever (%) som är intagna eller överförda till specialundervisningen i den svenskspråkiga grundläggande utbildningen (N = 32 305) och i hela landet (N = 579 751). (Utbildningsstyrelsen 2004)

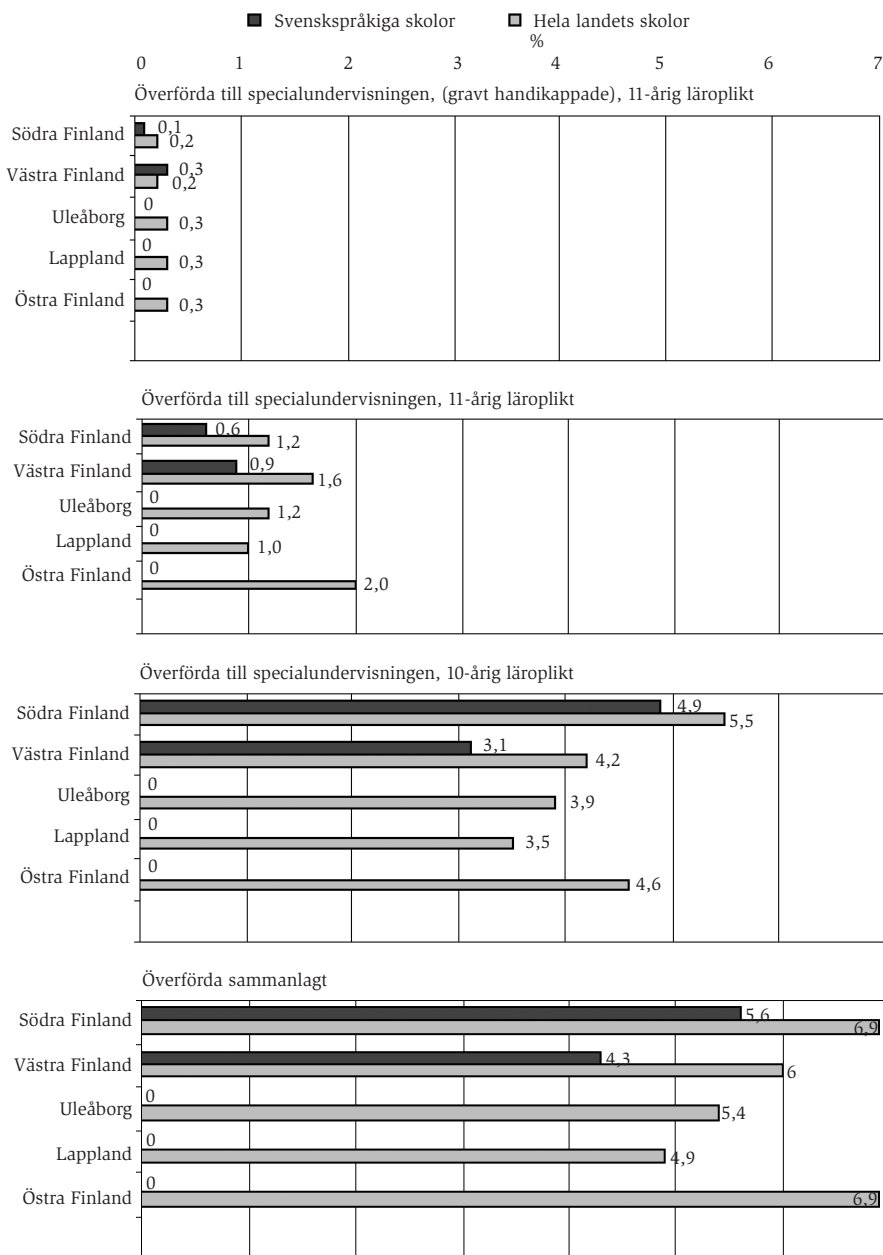
överföring av gravt handikappade till 11-årig läroplikt var skillnaden mellan länen marginell (0,2 % – 0,3 %) medan den var rätt stor gällande överföring av övriga grupper med 11-årig läroplikt. I Östra Finlands län överfördes den största andelen elever (2,0 %) bland de övriga grupperna. I Västra Finlands län var andelen av samtliga elever 1,6 % och i Södra Finlands län 1,2 %. I de svenskspråkiga skolorna var siffrorna lägre, 0,9 % och 0,6 %. Andelen överförda med 10-årig läroplikt var störst i Södra Finland; 5,5 % av samtliga elever och 4,9 % av eleverna i svenska skolor. I Östra Finland var andelen 4,6 %. I Västra Finland var andelen av alla elever 4,2 % och av eleverna i de svenska skolorna 3,1 %.

Grunden för överföring till specialundervisning

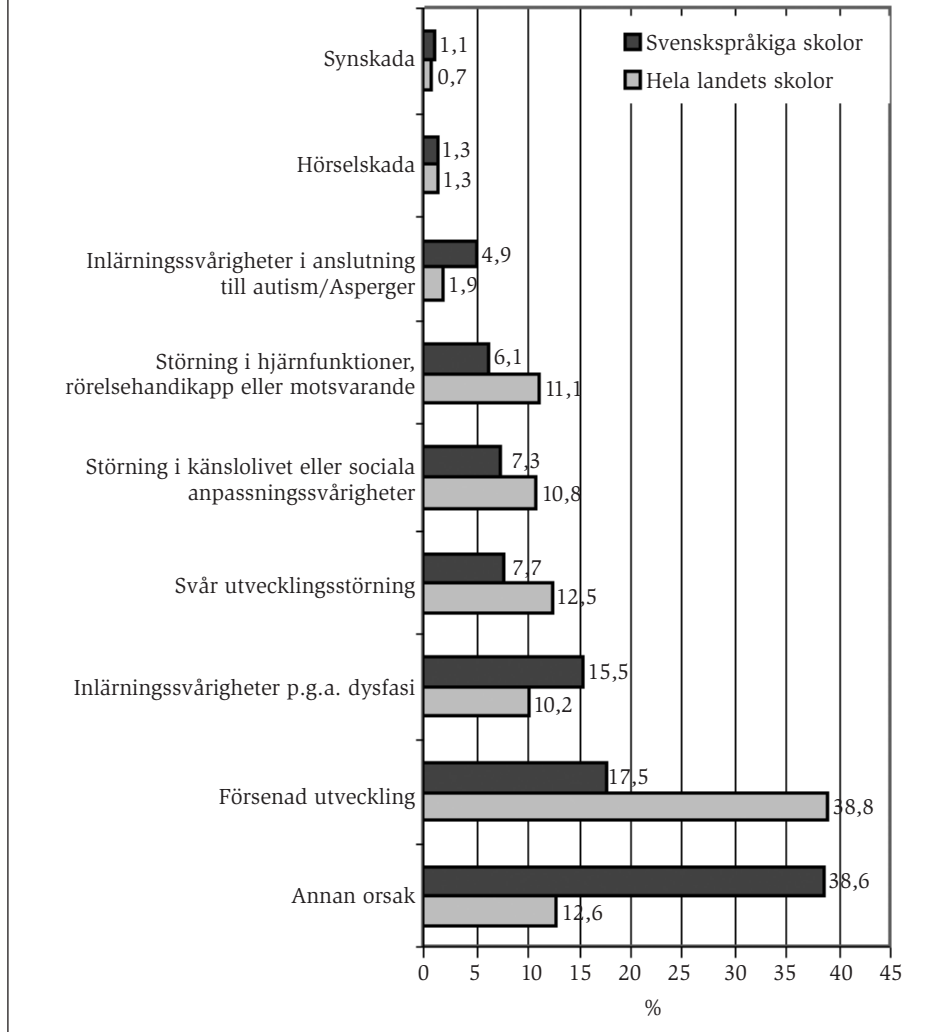
Grunden för överföring till specialundervisning är vanligen någon typ av funktionsnedsättning (figur 7). Den minsta andelen överföringar har enligt uppgifterna från 2003 gjorts på grund av syn- eller hörselskador såväl i svenskspråkiga skolor som i alla skolor i landet. I de svenskspråkiga skolorna har en större andel elever (ca 5 %) jämfört med andelen i landets alla skolor (ca 2 %) överförts på grund av inlärningssvårigheter relaterade

Figur 6. Elever (%) överförda till specialundervisningen länsvis år 2003 i svenskspråkiga skolor och i hela landet (Åland saknas). (Statistikcentralen 2004)

Figur 7. Andel elever (%) som tagits in eller överförts till specialundervisning inom den svenskspråkiga grundläggande utbildningen (N = 1 633) och i hela landet (N = 36 745) år 2003, enligt grunden för intagning eller överföring. (Utbildningsstyrelsen 2004)

till autism eller Aspergers syndrom. Motsatt trend observeras i siffror som gäller olika grad av störningar i hjärnfunktionen, rörelsehandikapp eller motsvarande (ca 6 % och 11 %) och emotionella störningar och sociala anpassningssvårigheter (ca 7 % och 11 %). Grav utvecklingsstörning utgjorde grunden i 7,7 % av överföringsbesluten i de svenskspråkiga skolorna och i 12,5 % av besluten i skolorna i hela landet. Inlärningssvårigheter på grund av dysfasi var en mer frekvent överflyttningssgrund i svenskspråkiga

skolor (15,5 %) än i landets alla skolor (ca 10 %). Försenad utveckling var orsaken i 17,5 % av besluten i de svenskspråkiga skolorna mot nästan 39 % i hela landets skolor. I de svenskspråkiga skolorna uppgavs en stor andel övriga överföringsgrunder, 38,6 %, medan motsvarande siffra var 12,6 % för landets alla skolor.

Det är uppenbart att det har varit svårt att identifiera och uppge en enda grund för överföringen, i synnerhet när det gäller flerhandikappade och de elever som saknar en klar diagnos eller en tydlig orsak. En jämförelse med tidigare statistik över grunderna för överföring, t.ex. statistiken för år 1998, visar att största delen av eleverna (63 %) i de svenskspråkiga skolorna överfördes till undervisning enligt anpassad läroplan. Det är sannolikt att försenad utveckling jämte kategorin ”andra orsaker” år 2003 till stor del motsvarar siffrorna för den anpassade undervisningen år 1998.

Sammanfattning

En granskning av den svenskspråkiga specialundervisningen som en del av specialundervisningen i hela landet visar att utvecklingstrenden har varit likartad. Andelen elever som får specialundervisning har på tio år ökat med cirka en tiondedel (jfr Lahtinen, 2001). Mer än en fjärdedel av eleverna inom den grundläggande utbildningen omfattas av specialundervisningen. Siffrorna vittnar om ökat behov av individuellt stöd. Det finns dock all anledning att fråga var problemet i den grundläggande utbildningen egentligen ligger. Vad beskriver de stigande siffrorna – en verklig ökning av behovet av specialundervisning eller resultatet av andra samhällspolitiska riktlinjer som har påverkat skolans verksamhet. Andelen elever som har intagits eller överförts till specialundervisning har också ökat, både i svenskspråkiga skolor och i landets alla skolor. På fem år har ökningen varit mer än 2,5 % i båda grupperna (jfr Lahtinen 2001). Den möjlighet till högre statsandel per elev som lagstiftningen medger torde förklara åtminstone en del av den ökade överföringen till specialundervisning.

De tydligaste skillnaderna mellan den svenskspråkiga specialundervisningen och specialundervisningen i hela landet ses i statistiken över sättet att organisera specialundervisningen. En relativt liten andel av de svenskspråkiga elever som har intagits eller överförts till specialundervisning studerar i specialskolor eller i specialklasser/-grupper. Närmare 70 % av alla svenskspråkiga elever som har överförts till specialundervisning har inte-

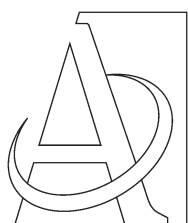

grerats helt eller delvis i allmänundervisningen. Motsvarande siffra för alla elever i landet är 40 %. Skillnaderna förklaras av faktorer som delvis hänförs till det svenskspråkiga skolnätet, delvis till traditionen för specialundervisningen. Den svenskspråkiga kustregionen är relativt glest bebodd, vilket innebär att det inte har varit ändamålsenligt att bygga upp och underhålla ett heltäckande nätverk av specialskolor. Utbudet har varit mycket svagt när det gäller specialundervisning i klass för elever med språkrelaterade inlärningssvårigheter och problem som är förknippade med beteende och anpassning. Specialskolor och specialklasser saknas t.ex. för elever som har hörselskada eller rörelsehandikapp. På några av de större orterna finns det en relativt stark specialskoltradition men i synnerhet på landsbygden har integrering varit det enda alternativet. Den närmaste specialskolan kan ligga hundra kilometer bort. När det inte har funnits specialklassundervisning har man strävat efter att skapa fungerande integreringslösningar. Den livliga diskussionen om integration i de andra nordiska länderna har även påverkat det svenskspråkiga skolsystemets vilja att skapa alternativ till specialklassundervisningen.

Referenser

- Koulutuksen määrälliset indikaattorit 2004. Helsinki: Opetushallitus.
- Lahtinen, U. 2001. Ruotsinkielinen erityisopetus. Teoksessa M. Jahnukainen (toim.) Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Separata utredningar från utbildningsstyrelsen 2004. Helsingfors: Utbildningsstyrelsen. Otryckt källa.
- Tilastokeskus 2004. Peruskoulutilasto. Helsinki.
- Svedlin, R. 1996. Ruotsinkielinen erityisopetus. Teoksessa H. Blom, R. Laukkanen, A. Lindstöm, U. Saresma & P. Virtanen (toim.) Erityisopetuksen tila. Opetushallitus. Arviointi 2/96. Helsinki.

Gunnel Knubb-Manninen

Grundtrygghet, elevvård, stöd- och specialundervisning på Åland jämfört med situationen i hela landet

De åländska skolorna utgör en viktig del av den svenskspråkiga utbildningen i Finland. Det är Ålands landskapsregering som har lednings- tillsyns- och utvecklingsansvaret för utbildningen på Åland (3§ GrL 18/1995 och 3§ LL 52/1997 ä. 82/2002). De åländska skolorna deltog i enkäten efter att ett skilt avtal mellan Ålands landskapsregering och Rådet för utbildningsutvärdering hade slutits. Svarsprocenten på Åland var betydligt högre än i det övriga Finland och det övriga Svensk Finland – den uppgick till 74. I det följande granskas skillnaderna mellan Åland och det övriga Finland vad grundtryggheten, special- och stödundervisningen samt elevvården beträffar på basen av svaren på enkäten.

Grundtrygghet

På Åland är undervisningsgrupperna betydligt smärre än på fastlandet. Medelstorleken på basundervisningsgrupperna i allmän undervisning är i de åländska skolorna endast 14 elever, medan de i finska skolor är 18 elever och i svenska skolor 17 elever. Antalet timmar som eleverna meddelas undervisning per vecka är något högre på Åland än i Finland som helhet (ca 0,8 timmar högre) och också en aning högre än i Svensk Finland som helhet.

Lärarna på Åland saknar formell kompetens i ungefär samma utsträckning som i Finland som helhet, men jämfört med Svensk Finland som helhet är situationen mer än tillfredsställande. 3 % av klasslärarna och 17 % av ämneslärarna är formellt obehöriga (Lärarsituationen i Svenskfinland 2005). Lärarna på Åland verkar delta i fortbildning minst lika ofta som lärarna i Finland som helhet (6,2 fortbildningsdagar per heltidsanställd lärare på Åland mot 5,8 i hela landet).

Vad olika utbildningstjänster beträffar är man på Åland relativt nöjda. Tillgången på läroböcker, övnings- och arbetsböcker, arbetsmaterial, skolmåltider, skolskjutsar motsvarar behovet och målsättningen i 90–100 % av skolorna. 72 % av skolorna är nöjd med tillgången på stödundervisning och arbetsredskap. I landet som helhet motsvarade tillgången behovet av de olika tjänsterna i endast 41–89 % av skolorna.

Skolorna har i uppgift att göra upp olika planer för att trygga inlärningsmiljön. På Åland saknas dessa planer oftare än i landet som helhet. På Åland har 72 % av skolorna gjort upp en förstahjälsplan, 90 % en brandalarmsplan, och 50 % en arbetsskyddsplan. I hela landet är de motsvarande siffrorna 80 %, 94 % och 60 %. På Åland har man däremot till 100 % gjort upp planer för att skydda eleverna för våld, mobbning och störande beteende (jfr. 78 % i landet som helhet)

Vad arbetsron beträffar verkar situationen vara bättre på Åland än i både övriga Svensk Finland och övriga Finland. 87 % av rektorerna och lärarna och 100 % av föräldrarna på Åland har uppgett arbetsron vara bra. Eleverna har en något negativare uppfattning: endast 71 % anser arbetsron vara bra, vilket är något mer än i Svensk Finland men mindre än i landet som helhet.

Stödundervisning

På Åland är man relativt nöjd med stödundervisningen. Att tillgången på stödundervisning motsvarar behovet anser 72 % av skolorna på Åland, medan endast 61 % av skolorna i landet som helhet och 51 % av skolorna i Svensk Finland. Detta trots att stödundervisning ges i betydligt mindre utsträckning på Åland. Endast 6 % av eleverna på Åland uppges delta i stödundervisning och mängden stödundervisning uppges till 0,4 timmar per heltidsanställd lärare. I landet som helhet får enligt enkäten hela 15 % av eleverna stödundervisning och för varje heltidsanställd lärare ges stödun-

dervisning i 1 timme. Detta resultat måste betraktas mot bakgrunden av att de åländska undervisningsgrupperna är betydligt mindre och möjligheterna till individualiserad undervisning i klass därför bättre.

Specialundervisning

På Åland liksom i de övriga svenska skolorna har man mindre specialundervisningsgrupper/klasser än i landet som helhet. På Åland är gruppstorleken i medeltal 3 elever, medan motsvarande siffra på det finska fastlandet är 5 elever.

I de åländska skolorna liksom i landet i övrigt vill man hellre satsa på att utveckla den allmänna undervisningen och specialundervisningen inom den än att utveckla helt skilda lösningar för specialundervisningseleverna. Man anser att gruppstorleken borde minskas då det finns barn med speciella behov i gruppen (90 %), att man borde få mångsidigare undervisningsmetoder i allmän undervisning (80 %) och att alla lärares specialundervisningsfärdigheter borde stärkas (74 %). Fler specialklasser och -skolor var man föga intresserad av (13 %).

Vad specialundervisningen och andra specialundervisningsresurser beträffar anser nästan hälften (45 %) av de åländska skolorna att behov och resurser motsvarar varandra. Siffran är hög när vi jämför med hela landet (9 %), men visar ändå på ett relativt stort icke-tillgodosett behov av stödåtgärder för barn med speciella behov.

Elevvård

Också elevvården fungerar relativt bra. Skolhälsovårdstjänsterna är bättre på Åland än i landet som helhet. Tjänsteinnehavarna är oftare anträffbara och skolorna är nöjdare med tjänsterna än på annat håll i landet. 100 % av skolorna anser tandläkartjänsterna åtminstone någotsånär tillräckliga, 85 % läkartjänsterna och 75 % socialvårdstjänsterna. Mentalvårdstjänsterna och talterapitjänsterna motsvarar däremot inte behovet. Endast 42 resp. 47 % av skolorna anser dessa någotsånär tillräckliga eller tillräckliga. Något oftare än i landet i övrigt har man också gjort upp en helhetsplan för elevvården (65 % mot 57 %). I de åländska skolorna liksom i de övriga svenska skolorna uppger man sig också samarbeta yrkesgrupperna emellan i något högre grad än i de finska skolorna.

Sammanfattning

Jämförelserna påvisar många tecken på en något högre kvalitet på den grundläggande utbildningen på Åland än i det övriga Finland. Helt tillfredsställd med situationen är man inte ute i skolorna men dock klart nöjdare än på annat håll med såväl undervisnings- som elevvårdsresurser.

Referenser

- Korkeakoski, E. 2005. Koulutuksen perusturva ja oppimisen tuki perusopetuksessa. Osaraportti 2: Tausta ja tulokset. Koulutuksen arviointineuvoston julkaisu 9.
- Lärarsituationen i Svenskfinland: antal behöriga(B) och obehöriga(O). 2005. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.kommunerna.net/k_htmlimport.asp?path=255;264;15288;15383;46790;46801;46791>](http://www.kommunerna.net/k_htmlimport.asp?path=255;264;15288;15383;46790;46801;46791)21.2.2005.

Bilaga¹

Tabell 1. Medelstorleken på basundervisningsgrupperna i allmän undervisning och på specialundervisningsgrupperna länsvis.

Län	Medelstorleken på basundervisningsgrupperna	Medelstorleken på specialundervisningsgrupperna
Södra Finlands län	19,4	6,3
Västra Finlands län	17,6	4,7
Östra Finlands län	16,8	5,2
Uleåborgs län	16,8	4,5
Lapplands län	16,3	3,8
Åland	14,0	2,6
Sammanlagt i Finland	17,8	5,3
Sammanlagt i Svensk Finland	16,6	3,0

Tabell 2. Antalet lektioner per vecka i medeltal länsvis i årskurserna 1–6

Län	åk 1	åk 2	åk 3	åk 4	åk 5	åk 6
Södra Finlands län	20,2	20,3	23,8	24,0	25,5	25,7
Västra Finlands län	20,3	20,4	24,0	24,2	25,6	25,7
Östra Finlands län	20,3	20,4	24,0	24,2	25,4	25,6
Uleåborgs län	20,0	20,0	23,6	23,8	25,0	25,2
Lapplands län	20,1	20,1	24,1	24,1	25,3	25,4
Åland	20,9	21,0	24,7	24,9	26,9	26,9
Sammanlagt i Finland	20,2	20,3	23,9	24,1	25,5	25,6
Sammanlagt i Svensk Finland	20,4	20,4	24,0	24,4	26,6	26,6

Tabell 3a. Andel skolor där utbildningstjänsterna motsvarar skolans behov och målsättning enligt län.

Län	Arbets- och övnings-				Skolmål-tider	Skol-skjutsar
	Läroböcker	böcker	Redskap	Material		
	%	%	%	%	%	%
Södra Finlands län	41	34	36	49	87	86
Västra Finlands län	47	40	42	59	90	87
Östra Finlands län	54	48	46	55	94	90
Uleåborgs län	53	43	43	56	87	87
Lapplands län	57	48	49	59	89	85
Åland	90	95	72	95	100	100
Sammanlagt	48	41	41	56	89	87

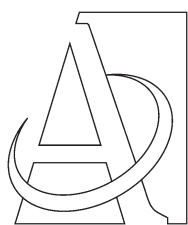
¹ Se också tabellerna i Korkeakoski (2005).

Tabell 3b. Andel skolor där utbildningstjänsterna motsvarar skolans behov och målsättning enligt län.

Län	Stödunder- visning %	Språkpro- gram %	Antal tim- mar i veckan %	Undervisning utanför skolan %	Annan service %
Södra Finlands län	55	66	64	25	14
Västra Finlands län	65	62	62	28	21
Östra Finlands län	58	59	63	28	10
Uleåborgs län	61	61	63	38	21
Lapplands län	70	66	77	33	40
Åland	72	89	74	37	50
Sammanlagt	61	63	66	29	18

Tabell 4. Mängden stödundervisning i skolorna länsvis läsåret 2003–2004.

Län	Antal timmar till förfogande för stödunder- visning i medeltal	Antal timmar till förfogande för stödunder- visning per heltidsanställd lärare	Antal tim- mar som använts för stödunder- visning i medeltal	Antal timmar som använts för stödunder- visning per heltidsanställd lärare
Södra Finlands län	11,3	0,8	13,2	0,9
Västra Finlands län	13,2	1,1	12,7	1,1
Östra Finlands län	8,3	0,8	8,1	0,8
Uleåborgs län	11,4	1,1	11,9	1,1
Lapplands län	4,8	0,5	11,1	1,1
Åland	3,4	0,4	3,0	0,3
Sammanlagt	11,3	1,0	12,0	1,0

Behovet av specialundervisning i de svenskspråkiga gymnasierna

Rådet för utbildningsutvärdering har på uppdrag av undervisningsministeriet utrett behovet av specialundervisning i gymnasiet och vari behovet består (se Mehtäläinen 2005). Utvärderingen baserar sig i huvudsak på en enkät via rektorn till den grupp som ansvarar för elevvården i gymnasierna. Också uppgifter från tidigare undersökningar (Stakes) och från intervjuer med speciallärarna i Helsingfors gymnasier har utnyttjats. I det följande granskas resultaten av enkäten ur den svenskspråkiga utbildningens synvinkel. Dels beskrivs situationen som sådan, dels jämförs de svenskspråkiga gymnasierna med de finskspråkiga.

Enkäten gick i november 2004 via e-post ut till alla svenskspråkiga och finskspråkiga gymnasier i landet. Svarsprocenten uppgick till 77 % i de svenskspråkiga gymnasierna, om vi inte räknar med vuxengymnasierna. Ingentenda av de två vuxengymnasierna i Svensk Finland besvarade enkäten, så den följande granskningen berör enbart ungdomsgymnasierna.

Behov av och utbud på specialundervisning och speciellt pedagogiskt stöd

Begreppet behov av specialundervisning har för denna utvärdering definierats på tre sätt. Den snävaste definitionen innefattar i begreppet elever

med skador eller störningar av mer eller mindre varaktig art, såsom läs- och skrivsvårigheter, talsvårigheter, sociala anpassningssvårigheter och beteendestörningar, uppmärksamhetsstörningar eller andra inlärningssvårigheter (ADHD, ADD), neurologiska skador och utvecklingsstörning (t.ex. Asperger), hörselskador, synskador och rörelsehandikapp samt elever vars primära svårigheter inte kunnat definieras. En något bredare definition innefattar även elever med bristfälliga kognitiva eller studiefärdigheter, såsom elever vars kognitiva färdigheter är outvecklade i förhållande till gymnasiets kravnivå eller som har brister i de grundläggande studiefärdigheter som gymnasiestudierna förutsätter eller har någon annan orsak till stödbehovet. Den bredaste definitionen innesluter också elever med stress, prestationsångest, nervositet eller panikstörning och elever med motivationsproblem. Det är alltså den snävaste definitionen som innefattar de problem man traditionellt i den grundläggande utbildningen förknippat med specialundervisningen.

Enkäten ger alltså tre olika svar på frågan om behovet av specialundervisning i gymnasiet. Om vi utgår ifrån den snävaste definitionen, blir svaret för de svenska gymnasiernas del 5,4 %, vilket är något högre än behovet i de finska gymnasierna (4,6). Läs- och skrivsvårigheterna står för den största andelen av behovet enligt denna definition, hela 3,5 % (mot 2,7 i de finska skolorna). Om vi i bedömningen av specialundervisningsbehovet tar med elever med bristfälliga kognitiva eller studiefärdigheter stiger siffran till 10,4 % för båda språkgrupperna. Enligt den bredaste definitionen är behovet 15 % i de svenska gymnasierna (mot 16,6 % i de finska).

Behovet av specialundervisning är störst det första året. Bland första årets studeranden är behovet av specialundervisning enligt den snävaste definitionen 7,3 % och enligt den något bredare definitionen 16,3. Bland andra till fjärde årets studeranden uppskattas behovet till 4,1 % resp. 6,9 %. Skillnaderna mellan finska och svenska skolor är små och osystematiska.

När vi ser till utbudet på speciellt stöd och för vilka svårigheter stödet getts framgår det att läs- och skrivsvårigheter utgör den största orsaken till stödåtgärder (tabell 2). Särskilt stöd för problem av traditionell specialundervisningsart har 2,9 % av eleverna fått. Tar man också med stöd för brister i färdigheter (enligt den bredare definitionen) stiger siffran till 5,3 %. När man summerar stödet blir skillnaden märkbar mellan språkgrupperna. De svenska skolorna ger något mer särskilt pedagogiskt stöd åt sina elever.

Tabell 1. Det totala behovet av specialundervisning (de som fått och de som blivit utan specialundervisning) enligt undervisningsspråk (%)

	finska	svenska	inalles
läs- och skrivsvårigheter	2,7	3,5	2,8
talsvårigheter	0,1	0,2	0,1
sociala anpassningssvårigheter	0,4	0,7	0,4
uppmärksamhetsstörningar	0,2	0,1	0,2
neurologisk skada	0,2	0,1	0,2
hörsel-, syn-, rörelsehandikapp	0,2	0,2	0,2
primär orsak inte definierad	0,8	0,6	0,8
kognitiva färdigheter	2,0	2,0	2,0
brister i studiefärdigheter	3,5	2,8	3,5
annan orsak	0,2	0,1	0,2
stress, prestationspress	2,3	1,8	2,3
motivationsproblem	4,0	2,8	3,9

Tabell 2. Andel elever som fått specialundervisning/speciellt pedagogiskt stöd enligt undervisningsspråk (%)

	finska	svenska	inalles
läs- och skrivsvårigheter	0,9	1,5	0,9
talsvårigheter	0,0	0,1	0,0
sociala anpassningssvårigheter	0,1	0,3	0,1
uppmärksamhetsstörningar	0,1	0,1	0,1
neurologisk skada	0,1	0,1	0,1
hörsel-, syn-, rörelsehandikapp	0,1	0,2	0,1
primär orsak inte definierad	0,3	0,6	0,3
kognitiva färdigheter	0,5	0,2	0,5
brister i studiefärdigheter	1,0	1,1	1,0
annan orsak	0,1	0,1	0,1
stress, prestationspress	0,9	0,7	0,8
motivationsproblem	1,3	0,9	1,2

Behovet av stöd är störst det första året och mest stöd ges också det första året. Av första årets studeranden har 2,3 % fått stöd i de svenska skolorna och av andra till fjärde årets studeranden endast 1,0 %.

Andelen elever som hade behövt speciellt stöd men som inte fått det uppskattades i de svenska skolorna till 2,5 % enligt den snävaste definitionen och till 6,0 % enligt den bredare definitionen. I de finska skolorna var siffrorna något högre (3,5 och 7,6 %).

Tabell 3. Andel elever som hade behövt specialundervisning/speciellt pedagogiskt stöd men som inte fått det enligt undervisningsspråk (%)

	finska	svenska	inalles
läs- och skrivsvårigheter	1,8	2,0	1,8
talsvårigheter	0,1	0,1	0,1
sociala anpassningssvårigheter	0,3	0,4	0,3
uppmärksamhetsstörningar	0,1	0,0	0,1
neurologisk skada	0,1	0,0	0,1
hörsel-, syn-, rörelsehandikapp	0,1	0,0	0,1
primär orsak inte definierad	1,0	0,0	1,0
kognitiva färdigheter	1,5	1,8	1,5
brister i studiefärdigheter	2,5	1,7	2,5
annan orsak	0,1	0,0	0,1
stress, prestationspress	1,4	1,1	1,4
motivationsproblem	2,7	1,9	2,7

Arrangemang rörande specialundervisning och särskilt pedagogiskt stöd

En tredjedel av gymnasierna konstaterade i enkäten att det skulle ha funnits behov av specialundervisning, men att det inte getts. 12 % ansåg att det inte funnits något behov av specialundervisning. Vål hälften av skolorna hade dock ordnat någon form av särskilt pedagogiskt stöd för eleverna. En fjärdedel av gymnasierna hade i någon form tillgång till speciallärares tjänster (åtminstone tidvis konsultationsmöjligheter). Det vanligaste svaret var ”på annat sätt” (16 %), vilket i praktiken närmast står för multiprofessionellt stöd med hjälp av den egna skolans krafter.

De skolor som inte hade haft någon specialundervisning att erbjuda eller som upplevde att den inte var tillräcklig angav hurdant realistiskt sett möjligt arrangemang som skulle ha uppfyllt skolans behov av specialundervisning eller särskilt pedagogiskt stöd. Nästan hälften av gymnasierna ansåg den bästa lösningen vara en speciallärare gemensam med grundskolan. För en femtedel hade temporär speciallärarkonsultation varit en tillfredsställande lösning.

Tabell 4. Huvudsakligt specialundervisningsarrangemang läsåret 2003–04 enligt undervisningsspråk (%)

	finska	svenska	inalles
inte alls, eftersom det inte funnits behov	7,2	12,0	7,5
det fanns behov, men ingen specialundervisning gavs	33,4	32,0	33,7
egen speciallärare	1,0		0,9
speciallärare gemensam för flera gymnasier	7,5	12,0	7,8
speciallärare gemensamt med grundskolan	8,2	8,0	8,1
konsultationer med speciallärare tidvis	11,1	4,0	10,5
studiehandledare vid sidan om eget arbete	16,7	4,0	15,9
någon annan lärare vid sidan om eget arbete	4,6	8,0	4,8
skolpsykolog vid sidan om eget arbete	1,3		1,2
skolhälsovårdare vid sidan om eget arbete	1,6		1,5
handledning och stöd utanför skolan	0,7	4,0	0,9
på annat sätt	6,6	16,0	7,2

Tabell 5. Realistiskt sett möjligt arrangemang som skulle ha uppfyllt skolans behov av särskilt pedagogiskt stöd enligt undervisningsspråk (%)

	finska	svenska	inalles
en egen heltidsanställd speciallärare	3,7		3,4
speciallärare gemensam för flera gymnasier	27,5	5,0	25,5
speciallärare gemensamt med grundskolan	35,7	45,0	36,7
speciallärare gemensamt med yrkesläroanstalt	1,2		1,1
konsultationer med speciallärare tidvis	18,0	20,0	18,4
studiehandledare (efter utbildning) vid sidan om eget arbete	4,1	5,0	4,1
annan lärare (efter utbildning) vid sidan om eget arbete	6,1	10,0	6,4
skolpsykolog (efter utbildning) vid sidan om eget arbete	0,8		0,7
skolhälsovårdare (efter utbildning) vid sidan om eget arbete	0,4		0,4
handledning och stöd utanför skolan	1,2	5,0	1,5
annat sätt	1,2	10,0	1,8

De vanligaste stödformerna läsåret 2004–05 var möjlighet till testning, vilket 2/3 av skolorna hade erbjudit och möjlighet till kontinuerlig konsultering av studiehandledare, vilket hälften av skolorna kunde erbjuda. Många skolor hade arrangerat kurser till stöd för inläringen vilka hölls av antingen studiehandledaren eller en speciallärare.

Tabell 6. Det särskilda stödets former läsåret 2004–05 enligt undervisningsspråk (%)

	finska	svenska	inalles
inga alls	8,2	16,0	9,0
testning av läs- och skrivfärdighet och liknande	68,5	64,0	67,8
sållning inom språk	21,0	16,0	20,0
kurs i stöd för inlärnigen som hålls av studiehandledare	29,8	28,0	29,3
kurs i stöd för inlärnigen som hålls av skolpsykolog	1,0		1,0
kurs i stöd för inlärnigen som hålls av ämneslärare	12,1	4,0	11,3
kurs i stöd för inlärnigen som hålls av speciallärare	9,8	16,0	10,1
kontinuerlig konsultering av studiehandledare	54,7	52,0	54,3
kontinuerlig konsultering av psykolog	16,4	12,0	15,8
kontinuerlig konsultering av speciallärare	19,3	28,0	19,7
kontinuerlig konsultering av annan lärare	7,2	20,0	8,1
skolgångsbiträden	2,6	4,0	2,7
någon annan stödform	14,0	28,0	15,2

Ungefär en fjärdedel av skolorna anser specialundervisningen motsvara behovet. 21 % är helt nöjd med mängden och 29 % med kvaliteten. Ungefär hälften av skolorna anser specialundervisningen vara helt otillräcklig med tanke på behoven. Det brister mer i fråga om mängd än i fråga om kvalitet.

Tabell 7. Utbudet på specialundervisning i relation till behovet läsåret 2004–05 enligt undervisningsspråk (%)

	kvantitet			kvalitet		
	finska	svenska	inalles	finska	svenska	inalles
fullt tillräckligt	13,8	20,8	14,2	20,3	29,2	20,8
nästan tillräckligt	42,4	25,0	41,0	40,7	29,1	39,4
helt otillräckligt	43,8	54,2	44,8	39,0	41,7	39,8

Sammanfattning

Behovet av specialundervisning är en fråga som av tradition inte noterats i debatten om gymnasieundervisningen. Tanken har varit den att elever med problem som stör inlärnigen söker sig andra studievägar. Den nationella strategin att erbjuda alla individer optimala studiemöjligheter ställer emel-

lertid frågan i en ny dager. Vissa orter med tillräckliga resurser har redan skridit till åtgärder för att ge också gymnasieeleverna särskilt stöd vid behov. Testning, konsultationer och kurser i hur man lär sig är de vanligaste formerna av stöd skolorna erbjuder.

Enkäten till alla gymnasier visar att det finns ett visst behov av specialundervisning också i gymnasiet. De största behoven av stöd kommer sig av läs- och skrivsvårigheter (som 3,5 % av de svenskspråkiga eleverna lider av), brister i studiefärdigheter och brister i kognitiva färdigheter. Behovets storlek är beroende av hurdana problem vi beaktar. Om vi beaktar elever som har neurologiska skador eller störningar av olika slag får vi en behovs-siffra på ungefär 5 %. Om vi också beaktar elever med brister i studie- eller andra kognitiva färdigheter stiger siffran till ungefär 10 %. Dessa siffror är uppskattningar som anger ett minimibehov. Skillnaderna mellan de enskilda skolorna är stora, men när vi granskar medeltalen är de svenskspråkiga gymnasierna ganska lika de finskspråkiga.

I framtiden verkar behovet av stöd hellre att öka än att minska. Enligt grunderna för de nya läroplanerna skall gymnasierna bygga upp ett multi-professionellt servicestöd. Stödet till eleverna ses som en gemensam uppgift för hela skolan. Problemet är bara att gymnasierna inte är jämställda vad utbildningsanordnarens stödresurser beträffar. Inom ramen för detta servicestöd gör man emellertid vad man kan inom skolan med hjälp av egna krafter.

Behovet av specialundervisning/särskilt pedagogiskt stöd är inte i gymnasiet av den storleksordningen att man skulle behöva vidlyftiga arrangemang. För en del gymnasier kan det räcka med en kurs i hur man lär sig som arrangeras genast då studierna börjar. Andra kan ha behov av speciallärare – antingen en egen eller också en gemensam med andra skolor. En allmän pedagogisk satsning i form av intensifierad individuell handledning av gymnasiestudierna är också ägnad att minska behovet av särskilt stöd. Möjligheten att skriva studenten på fyra i stället för tre år, hjälper de elever som behöver mer tid att lära sig.

Referenser

Mehtäläinen, J. 2005. Erityisopetuksen tarve lukiokoulutuksessa. Koulutuksen arviointineuvoston julkaisuja 11.

Författarförteckning

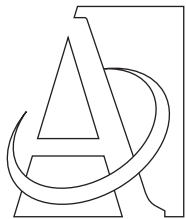
Gunnel Knubb-Manninen, huvudplanerare, Sekretariatet för utbildningsutvärdering, Jyväskylä universitet, gunnel.knubb-manninen@eval.jyu.fi

Esko Korkeakoski, huvudplanerare, Sekretariatet för utbildningsutvärdering, Jyväskylä universitet, esko.korkeakoski@eval.jyu.fi

Ulla Lahtinen, professor i specialpedagogik, Pedagogiska fakulteten, Åbo Akademi, ulla.lahtinen@abo.fi

Jouko Mehtäläinen, huvudplanerare, Sekretariatet för utbildningsutvärdering, Jyväskylä universitet, jouko.mehtalainen@eval.jyu.fi

Kristina Ström, överassistent i specialpedagogik, Pedagogiska fakulteten, Åbo Akademi, kristina.strom@abo.fi

Publikationer från Rådet för utbildningsutvärdering

Nr 1

Koulutuksen arvioinnin uusi suunta

Arviointiohjelma 2004–2007

Nr 2

Utbildningsutvärderingens nya inriktning

Utvärderingsprogram för perioden 2004–2007

Nr 3

New Directions in Educational Evaluation

Evaluation Programme 2004–2007

Nr 4

Bertel Stähle

Toisen asteen koulu Pohjoismaissa

Toisen asteen koulujen pohjoismainen vertailu
"Pohjoismainen ISUSS-raportti"

Nr 5

Anu Räisänen

EFQM-arviointimalli ammatillisen koulutuksen järjestäjien arvioinnin tukena

Nr 6

Heikki K. Lyytinen & Anu Räisänen (toim.)

Kehittämissuuntaa arvioinnista

Nr 7

Harri Rönholm & Anu Räisänen (toim.)

Arviointi tukee kehittymistä – miten arvioinnin kehittymistä tuetaan?

Koulutuksen järjestäjien tukeminen arviointiin liittyvissä asioissa

Nr 8

Esko Korkeakoski (toim.)

Koulutuksen perusturva ja oppimisen tuki perusopetuksessa

Osaraportti 1: Arviointiraportti

Nr 9

Esko Korkeakoski

Koulutuksen perusturva ja oppimisen tuki perusopetuksessa

Osaraportti 2: Tausta ja tulokset

Nr 10

Esko Korkeakoski (toim.)

Koulutuksen perusturva ja oppimisen tuki perusopetuksessa

Osaraportti 3: Syventävät artikkelit

Nr 11

Jouko Mehtäläinen

Erityisopetuksen tarve lukiokoulutuksessa

Nr 12

Gunnel Knubb-Manninen (red.)

Grundtryggheten och behovet av stöd i skolan

Beställningar och förfrågningar:

Avdelningssekreterare Maritta Leinonen

Sekretariatet för utbildningsutvärdering

e-post: maritta.leinonen@eval.jyu.fi

tel. (014) 260 4685

adress: PB 35, 40014 Jyväskylä universitet

En del av publikationerna kan också läsas på internet: www.edev.fi/portal/julkaisu

Rådet för
utbildningsutvärdering

Omslag: Martti Minkkinen

Rådet för utbildningsutvärdering har på uppdrag av undervisningsministeriet utvärderat grundtryggheten, special- och stödundervisningen samt elevvården i den grundläggande utbildningen samt utrett behovet av specialundervisning i gymnasiet.

Grundtryggheten granskades i projektet med hjälp av frågorna: Hur tillgänglig är den grundläggande utbildningen? Hur väl förverkligas rätten till läroplansenlig undervisning? Hur väl fungerar elevbedömningen? Hur trygg är inlärningsmiljön? Hur väl förverkligas rätten till kostnadsfri undervisning?

I föreliggande rapport presenteras huvudresultaten av utvärderingen och utvärderingsgruppens rekommendationer samt resultaten av specifika analyser av den svenskspråkiga utbildningen.